

2015

FUNDAMENTELE PSIHOLOGIEI

Note de curs

CRISTIAN VASILE

FUNDAMENTELE PSIHOLOGIEI

NOTE DE CURS

CRISTIAN VASILE

CUPRINS

I. OBIECTUL PSIHOLOGIEI. RAPORTUL PSIHIC-CREIER	4
1. <i>PSIHICUL UMAN</i>	9
2. <i>OBIECTUL PSIHOLOGIEI</i>	12
II. PROCESELE DE PRELUCRARE – GESTIONARE A INFORMATIILOR	14
1. <i>SENZATIILE</i>	14
2. <i>PERCEPTIILE</i>	16
3. <i>REPREZENTARILE</i>	19
4. <i>ATENTIA</i>	22
5. <i>MEMORIA</i>	27
6. <i>GANDIREA</i>	32
7. <i>LIMBAJUL</i>	40
8. <i>IMAGINATIA</i>	41
9. <i>INVATAREA</i>	46
III. STIMULAREA SI ENERGIZAREA COMPORTAMENTALA	50
1. <i>MOTIVATIA</i>	50
2. <i>AFECTIVITATEA</i>	53
IV. REGLAREA COMPORTAMENTALA	61
1. <i>VOINTA</i>	61
V. PERSONALITATEA	63
1. <i>TEMPERAMENTUL</i>	66
2. <i>CARACTERUL</i>	70
3. <i>APTITUDINILE</i>	72
4. <i>EUL SI PERSONALITATEA</i>	73

OBIECTIVE

Relevarea continutului si logicii psihologiei.

Facilitarea insusirii principalelor notiuni referitoare la natura si esenta psihicului uman.

Oferirea unor instrumente concrete de cunoastere si cercetare pentru viitorii specialisti in psihologie, pedagogie etc.

I. OBIECTUL PSIHOLOGIEI. RAPORTUL PSIHIC-CREIER

Daca problema originii si naturii psihicului a fost constientizata si a devenit obiect de preocupare intelectuala din cele mai vechi timpuri, de cand omul a dobandit constiinta de sine, studiul organizarii structural-functionale a creierului a intrat mult mai tarziu in circuitul epistemologic. Evidentierea si afirmarea intre cele doua entitati, psihicul si creierul, se realizeaza abia in antichitatea tarzie, doar cu cateva secole i.e.n.. Pana atunci cea mai inradacinata era convingerea ca sufletul este un atribut al intregului corp.

In antichitatea greco-romana se considera ca exista o componenta materiala a sufletului (anima) numita si pneuma, din modelul ternar animus-anima-soma (corp) si care ridica problema structurii sale, dar si a localizarii in corp.

Ganditorii antichitatii considera ca este vorba de o materie fluida speciala (fina, subtila).

Rand pe rand s-a considerat ca e vorba de: o pulbere stelara nedefinita (scoala pitagoreica), apa redusa la principiul ei (Thales, Hippo), aerul (Anaximene, Diogene), focul (Heraclit), foc amestecat cu pamant (Parmenides), foc si aer (Aristotel), foc, aer si "vant" (Lucretius), foc, aer, apa si pamant (Empedocle), un derivat al sangelui (Critias si Aristotel), pneuma formata din apeiron (Anaximandru), eter (Platon si Xenocrate), al cincilea element, chintesenta (Cicero), atomi sferici (Democrit, Leucip).

Filozofii antichitatii greco-romane au luat in considerare trei componente ale animei:

Phrenes= impulsunile instinctive si functiile vegetative;

Thymos= emotiile sau starile afective;

Nous= functiile cognitive.

Acestor componente le-au fost atribuite locuri diferite in organism, considerandu-se ca ele comunica intre ele prin artere (unde circula sange, aer si pneuma) si vene (cu sange si pneuma). Tot sistemul comunica cu celelalte parti ale corpului si organele de simt prin artere, vene si nervi. In functie de autori, modelul acesta pneumatic a prezentat mai multe variante:

Pitagora considera ca nous si phrenes se aflau localizate in ventriculii cerebrali, iar thymus in inima;

Platon afirma ca nous se afla in ventriculii cerebrali, ca thymus se afla in inima si phrenes se afla in ficat impreuna cu darul profetiei;

Aristotel considera ca o parte din nous (cea mai subtila) se afla in creier, iar toate functiile psihice se afla in inima.

Scoala alexandrina a preluat modelul lui Pitagora si a presupus existenta unei diferente intre pneuma din inima si vasele sanguine (comuna oamenilor si animalelor) si pneuma cerebrala, proprie omului, imaginand chiar un dispozitiv care le transforma una in alta.

Galen a preluat modelul alexandrin, denumind cele doua pneuma spirit vegetativ si spirit animal, separate prin "*rete mirabile*" (un complex de artere si vene invecinate, o "*rete minunata*").

Modelul lui Galen s-a mentinut pana la Renastere, cand Vesalius (sec XVI-lea) si apoi Th. Willis (sec XVII-lea) au infirmat existenta acelei "*rete mirabile*" (dupa mai bine de 12 secole de acceptare) si pana la Harvey (sec XVII-lea), care a eliminat definitiv rolul inimii ca localizare a sufletului (C Balaceanu-Stolnici, 2004).

- Anticii folosesc modelul pneumatic in explicarea relatiei dintre psyche si soma, aratand ca cele doua componente ale fiintei umane se intrepatrund **difuz**, fara nici o localizare. Componenta spirituala era privita ca un principiu vital ("anima") care insufletea materia moarta si ii conferea caracterul de materie vie.
- O a doua abordare antica este cea care considera componenta spirituala drept integrala tuturor functiilor psihice si precizeaza ca toate aceste functii au o anumita localizare in corpul uman.
- In sec. al VI-lea i.e.n. apare primul **model localist** cunoscut in gandirea europeana, modelul **pneumatic**, formulat de Pitagora. Conform acestui model viata psihica are drept substrat principiul "pneuma", care se afla si se misca in inima, artere si ventriculii cerebrali. Aristotel adauga modelului pitagoreic **nervii periferici**, considerati ca fiind niste tuburi prin care circula pneuma, iar Platon include si ficatul printre structurile corpului care adapostesc pneuma.
- In sec. al V-lea i.e.n. Hippocrate si Kroton implicau creierul numai in realizarea gandirii, a ratiunii, procesele si starile afective fiind puse pe seama aparatului cardiovascular.
- In sec. al II-lea i.e.n. Galen a afirmat existenta unei legaturi permanente intre viata psihica interna si creier. El formuleaza pentru prima data ipoteza localizarii directe a functiilor si proceselor psihice in structurile cerebrale. Astfel, considerand ca impresiile din lumea externa patrund in forma fluidelor, prin ochi, in ventriculii cerebrali, Galen arata ca talamusul optic reprezinta acel mecanism in care fluidele respective se asociaza cu fluidele vitale sosite din ficat, transformandu-se, la nivelul sistemului vascular, in fluide psihice (pneuma psihikon sau pneuma loghistikon). Aceasta explicatie care arata ca lichidul din ventriculii cerebrali constituie substratul material nemijlocit al psihicului, s-a perpetuat mai bine de un mileniu si jumătate. Galen considera ca exista la om doua pneume calitativ diferite: pneuma vitala in inima si artere si pneuma din ventriculii cerebrali.
- In Evul Mediu apare **modelul celular** care afirma ca functiile psihice sunt realizate dominant in cavitatile (celulele) din creier – aspectul medieval al

psihomorfologismului. In aceasta perioada apare pentru prima data distinctia intre partea soft si cea hard a creierului (Johannitius distinge intre virtutile nutritive ale sangelui si sistemului venos si virtutile informative ale pneumei din ventriculi, artere si nervi). In sec. XIII Lullus propune prima analiza algoritmica a proceselor cognitive si imagineaza chiar un model mecanic al unei *inteligente artificiale*.

- In perioada Renasterii, odata cu ridicarea interdictiei privind disectiile umane, conceptiile psyche-soma sunt completate. Paracelsus include si stomacul printre organele care participa la viata psihica. Creierul insa continua sa fie considerat drept invelis protector al ventriculilor unde se realizeaza toate functiile nervoase.

- In sec. al XVII –lea (1686) Descartes considera posibil ca intregul psihic sa fie localizat intr-un singur “organ” – glanda epifiza – situat central la baza emisferelor cerebrale, pozitie care i-ar conferi rolul de dispecer al spiritelor animale, purtatoare nemijlocite ale psihicului.

- Willis (1664) sustine ca “organul” vietii psihice este reprezentat de corpii striati. Datorita lui modelul pneumatic si cavitatile ventriculare sunt detronate, sediul functiilor psihice fiind transferat in substanta cerebrala.

- Lancisi (1739) – leaga procesele psihice de corpul calos.

- Perioada Iluminismului are o importanta majora in explicarea functiilor cerebrale, prin aparitia conceptului de **fluid nervos** care il elimina complet pe cel de spirit, stopand astfel continuitatea modelului antic si eliminand ipotezele spiritualiste. Descoperirea **electrogenezei biologice** si precizarea ca fluidul nervos este de natura electrica duce la aparitia **neurofiziologiei moderne**, iar demonstratiile lui Spallazani care arata ca tesutul nervos consuma oxigen si elimina bioxid de carbon, introduc in domeniul neurochimiei o viziune dinamica energetica.

- Tendinta de a localiza fiecare functie psihica, oricat de complexa, intr-o zona precis delimitata a creierului atinge punctul ei culminant la anatomistul austriac Fr. Gall (1822), care considera ca scoarta cerebrala este un conglomerat de centri integratori, fiecare dintre ei indeplinind o anumita functie psihica. Conceptia lui Gall atinge doua segmente de o importanta majora in studiile ulterioare:

- atrage pentru prima data atentia asupra caracterului diferentiat al scoartei cerebrale;
- ideile despre “centrii corticali” inalt specializati in plan functional au avut o influenta deosebita asupra dezvoltarii neurostiintelor.

Semnificativ este faptul ca prima modalitate de a rezolva problema raportului psihic-creier s-a concretizat in tendinta de a localiza functiile si procesele psihice particulare in structuri si formatiuni cerebrale cat mai exact delimitate anatomic. Aceasta tendinta va fi amplificata si consolidata de cercetarile realizate de Broca si Wernicke. Primul a pus in evidenta legatura dintre un focar patologic organic al creierului si tulburarea unei anumite functii psihice. Cel de-al doilea (Wernicke - 1871) descrie un caz in care lezarea treimii posterioare a circumvolutiunii temporale superioare stangi provoaca tulburarea capacitatii de intelegere a limbajului oral adresat.

Rezumand, se poate spune ca **orientarea localizationista (neuroanatomica)**

sustine urmatoarele teze principale:

- a. functiile psihice au fiecare o reprezentare cerebrala separata;
- b. centrele corticale se leaga intre ele prin fascicule de substanta alba;
- c. acestea, la randul lor, pot fi constituite din subfascicule care fac posibil transferul unui anumit tip de informatie intre diferite puncte ale creierului;
- d. efectele neuropsihopatologice variaza, dupa cum leziunea atinge "centrele", substanta alba subiacenta sau pe ambele.

Orientarea echipotentialista, promovata de Marie-Jean-Pierre Flourens (1794–1867), arata ca scoarta cerebrala functioneaza ca un tot amorf. Cercetatorul s-a bazat pe rezultatul experimentelor in care, dupa extirparea diferitelor portiuni din emisferile cerebrale ale unor porumbei, el a constatat ca, dupa trecerea unui anumit interval de timp, tulburarile initiale, datorate indepartarii portiunilor respective, diminuau, iar unele chiar se remiteau complet. Flourens face aceste afirmatii fara a lua in considerare slaba dezvoltare si diferentiere a cortexului la pasari.

Aproximativ 60 de ani mai tarziu Friedrich Leopold Goltz (1834-1902) reia experientele lui Flourens, de data aceasta pe caini si ajunge la concluzii asemanatoare cu acesta.

Dupa inca cinci decenii Karl S. Lashley (1890–1958) reia acest tip de cercetari pe cobai si ajunge la rezultate asemanatoare, pe baza carora realizeaza forma completa a echipotentialismului clasic:

- a. nu exista o legatura directa si stabila intre natura tulburarii functionale si locul leziunii cerebrale;
- b. esentiala in producerea tulburarilor functionale de un anumit tip nu este individualitatea structurala a zonei lezate, ci intinderea ei;
- c. din punct de vedere functional toate zonele creierului sunt echivalente, fiecare dintre ele putand participa la realizarea oricarei functii;
- d. tulburarile functionale provocate de leziuni sau focare limitate ale creierului au caracter tranzitoriu, ele fiind compensate prin preluarea functiei de catre alte zone, ramase integre.

In plan psihologic, modelul localizationist ia ca suport teoria asociationista, iar cel echipotentialist teoria gestaltista.

De subliniat sustinerea unor afirmatii ale modelului echipotentialist de teoria moderna a creierului holografic.

Cele doua modele nu pot explica unele aspecte ale relatiei psihic-creier. Jackson (1876, 1884) propune un model multinivelar si multiintegrat al functiilor psihice. **Neuropsihologia contemporana** concepe realizarea oricarei functii psihice ca interactiune bilaterala intre structurile neuronale specifice, care realizeaza prelucrarea si integrarea informatiilor modale (vizuale, auditive etc.) si cele nespecifice, care indeplinesc rolul de activare-facilitare, filtrare-selectie (nivel subcortical) si asociere-sistematizare-integrare plurimodala supraordonata (nivelul cortical).

Cercetarile intreprinse dupa anii '60 (Eccles-1977, Borgen-1986, Pribram-1986, Botez-1996) au demonstrat caracterul modular al organizarii structural-functionale a cortexului, intarind si mai mult plauzabilitatea modelului localizarilor dinamice.

În neuropsihologia modernă **punctul de vedere dualist** (psihicul și corpul sunt două începuturi distincte, de natură total diferită, care le face ireductibile unul la celălalt) a fost dezvoltat de Sherrington și Eccles. Primul împarte unitatea vieții psihice în două sfere de naturi calitativ diferite:

- fenomenele inferioare (instinctuale, reacții senzorio-motorii), care se produc ca funcție organică a creierului, fiind de esență fiziologică reflexă;
- fenomenele superioare ale conștiinței, de natură spirituală pură, care doar coexistă cu procesele fiziologice de la nivelul emisferelor cerebrale, fără a fi însă produsul acestora.

Eccles transferă problema raportului psihic-creier din plan ontologic în plan epistemologic, afirmând că, cel puțin din punct de vedere al cunoașterii, psihicul și creierul trebuie abordate separat.

Punctul de vedere monist conține două abordări care arată că:

- psihicul reprezintă factorul prim și determinant, iar creierul factorul secund și derivat (creierul este un produs, o proiecție a psihicului);
- creierul, ca dat material, precede și determină viața psihică ("creierul secreta gândire în același mod în care bila secreta fier").

În 1978 Mario Bunge propune **monismul emergentist** care postulează că psihicul emerge din biologic, în anumite condiții de funcționare a acestuia. La rândul său Changeux (1983) formulează ipoteza **monismului psihoneural** care susține existența unei relații de simetrie și identitate între fenomenele psihice și cele neurale (ele constituie una și aceeași identitate care se exprimă fie în limbaj psihologic, fie în limbaj fiziologic).

Pribram (1986) propune varianta **monismului neutral** – procesele mentale și cele nervoase au o structură informatică bazală comună, care are un caracter neutru.

O valoare metodologică și științifică supraordonată o are **modelul informational-sistemic** care pune la baza funcționării creierului relația de comunicare, iar la baza explicării naturii psihicului conceptul de informație.

Relația psihic-creier trebuie interpretată ca modalitate de integrare dinamică reciprocă a două organizări hipercomplexe.

1. PSIHICUL UMAN

1. Notiunea de psihic . Notiunea de psihic a dat nastere la multiple discutii si controverse de-a lungul vremii. Aici s-a produs scindarea gandirii filosofice in materialista, care va subordona psihicul insusirilor materiei, si idealista, care va lega psihicul de determinatiile pur spirituale, extramateriale, transcendente.

Conform psihologiei stiintifice (materialiste) psihicul este un fenomen natural, care se individualizeaza prin attribute calitative specifice, ireductibile la attributele altor fenomene naturale. Definirea lui se realizeaza printr-o serie de raportari corelate, si anume:

- a. raportarea la lumea externa, din care rezulta natura sa existentiala de forma subiectiva, ideala de reflectare si de forma particulara de informatie la nivelul organismelor animale, bazata pe semnalizare-modelare-reprezentare;
- b. raportarea la sistemul nervos, la creier, din care rezulta statutul lui de functie specifica a creierului realizata in cadrul comunicarii informatonale a individului cu lumea externa;
- c. raportarea la sarcinile de adaptare si de reglare ale organismului animal, din care decurge statutul sau de forma specifica, calitativ superioara, a vietii de relatie, si rolul instrumental-reglator in desfasurarea comportamentului.

2. Specificul psihicului uman. Privit pe scara evolutiva, filogenetica, psihismul nu reprezinta un continuum plat, uniform, ci o succesiune de trepte, distantate unele de altele, dupa gradul de diferentiere si complexitate structural-functionala. Treapta cea mai de sus, care se distanteaza cel mai mult de cea imediat inferioara, o ocupa psihicul uman. Putem astfel afirma ca principala caracteristica a psihicului uman consta in aceea ca el este forma cea mai inalta de organizare si functionare, dintre toate formele de psihism cunoscute noua.

Superioritatea absoluta a psihicului uman in raport cu psihicul animal rezida in diferentierea si dezvoltarea exceptionala a proceselor informatonale cognitive, a capacitatii de intelegere, explicare, interpretare, decizie, creatie (proiectie, planificare, anticipare etc.), precum si in aparitia si dezvoltarea comunicarii verbale, limbajul devenind cel mai perfectiionat instrument de codificare-vehiculare a semnalelor (informatiei). La om, psihicul se realizeaza si in forma constiintei. Aceasta superioritate o punem pe seama a doi factori esentiali: a) complexitatea structural-functionala extraordinara a creierului uman si b)complexitatea si specificul influentelor mediului socio-cultural.

3. Psihicul uman ca sistem. Psihologia contemporana abordeaza psihicul ca sistem, de pe pozitiiile metodologiei sistemice. Prin natura componentelor sale, este un sistem informational-energetic, deci nonsubstantial. Se incadreaza in categoria sistemelor: dinamice (evolutive, cu autoorganizare), semideschise, supercomplexe si probabiliste. De asemenea, se include in clasa sistemelor cibernetice, fiind dotat cu mecanisme de autoreglare: *feedback negativ* (de stabilizare – homeostazia psihica), *feedback pozitiv*

antientropic (de optimizare si de dezvoltare), *feed-throghowt* (de mediere si de transfer), *feed-before* (de prospectare-anticipare).

Sistemul psihic uman se compune din trei subsisteme aflate intr-o permanenta interactiune si interconditionare: *subsistemul inconstient*, *subsistemul subconstient sau preconstient* si *subsistemul constient*.

Subsistemul inconstient cuprinde o componenta innascuta, ansamblul tendintelor, pulsuniilor, trebuintelor si instinctelor determinate biologic si legate de afirmarea si conservarea fiintei biologice a personalitatii umane, si o componenta dobandita, ansamblul experientelor timpurii si al preceptelor constiintei morale a societatii, asimilate si interiorizate in primii cinci ani de viata.

Subsistemul subconstient cuprinde, pe de o parte, continuturile informational-cognitive si actele care au fost candva constiente, dar care in prezent se realizeaza fara controlul constient, iar pe de alta parte, amintirile, cunostintele si schemele operatorii latente, care intra succesiv in fluxul actual al constiintei, in functie de solicitari si situatii. Tot in subconstient se includ si acele elemente care emerg din inconstient, asteptand sa intre in constiinta.

Subsistemul constient este nivelul superior, evolutiv cel mai inalt pe care il atinge organizarea psihicului, fiind propriu, in forma sa specifica, numai omului. Functionarea sa se bazeaza pe principiul disocierii, al analizei critice, al teleonomiei (formularea anticipata a scopurilor), al planificarii, al realitatii.

Structural, subsistemul constient cuprinde procese cognitive (senzatii, perceptii, reprezentari, gandire, imaginatie), trairi emotional-afective, structuri motivationale (trebuinte, interese, idealuri etc.), actiuni si acte voluntare despre care putem da seama si pe care le putem controla si justifica, explica. Intreaga dinamica a proceselor si actelor constiente este mediata de limbajul verbal, de analiza si deliberari mentale succesive. Fiind nivelul cel mai nou din punct de vedere filogenetic si istoric, subsistemul constient va fi componenta cea mai activa si dinamica a psihicului uman, care, pe de o parte, se caracterizeaza prin disponibilitatea cea mai mare la schimbare-dezvoltare, iar pe de alta parte, va inregistra grade de organizare-functionare diferite atat in succesiunea istorica a generatiilor, cat si in interiorul aceleiasi generatii, de la un individ la altul.

De aceea, in evaluarea dezvoltarii si organizarii psihocomportamentale a unei persoane, elementul de referinta esential trebuie sa fie subsistemul constient.

Tocmai in cazul acestui subsistem se diferentiaza si ating valorile cele mai ridicate functiile: cognitiva, proiectiva (modele si proiecte mentale de transformare a realitatii imediate, de crearea unei realitati noi – vezi inventiile), de planificare si anticipare – predictie si de reglare prin analiza critica si comparatie criteriala.

Interactiunea dintre cele trei subsisteme care alcatuiesc sistemul psihic uman are un caracter circular (realizand-se atat in sens ascendent – influenta inconstientului asupra subconstientului si constientului, cat si in sens descendent – influenta constientului asupra subconstientului si inconstientului) si dialectic (incluzand atat compatibilitate si sinergie finalista, cat si contradictie, antagonism finalist – ceea ce „cere”, de pilda, inconstientul la

momentul dat poate sa fie respins de constient si viceversa). De aici, deriva dramatismul si imprezibilitatea comportamentelor umane.

CARACTERISTICI ALE FUNCTIEI PSIHICE

- Spre deosebire de mecanismul unei functii biologice, care are un caracter uninivelar si produce functia respectiva in mod automat, mecanismul functiei psihice are o organizare multinivelara, pe verticala si ramificata, pe orizontala si produce functia respectiva conditionat, prin receptarea si prelucrarea semnalelor informationale din exterior.
- Functia psihica, spre deosebire de cea biologica, are un caracter multidimensional si multifazic, fiind alcatuita din verigi si operatii diferite, care reclama retele si moduli neuronali diferiti. In acelasi timp, ca parte a unui sistem integrativ supraordonat, starea unei functii psihice concrete va depinde de starea celorlalte componente ale sistemului. Afectarea unei componente va duce la perturbarea echilibrului intregului sistem.
- La nivelul creierului formarea mecanismelor specifice diferitelor functii psihice se desfasoara dupa principii sistemice. Astfel nu vom avea de-a face cu mecanisme individuale, izolate, independente, ci cu mecanisme interdependente, care se influenteaza si se interconditioneaza reciproc. Raporturile dintre ele pot fi de coordonare, de subordonare si integrare sau antagonice. Creierul devine astfel un mecanism integrativ, supraordonat, dinamic, eterogen si multidirectional.
- Schema de abordare a functionarii creierului de tipul "input-output" se aplica si in analiza functiilor diverselor mecanisme concrete ale actelor psihocomportamentale. Organizarea functionala a mecanismelor diferitelor procese psihice particulare se bazeaza pe principii sistemic integrative.
- Mecanismele functiilor psihice au o organizare multifazica, multigraduala (unele realizeaza fazele incipiente, pregatitoare, altele fazele intermediare, iar altele fazele finale), dar se manifesta totdeauna unitar, putand sa-si indeplineasca rolul numai prin integrarea diverselor verigi sau componente.
- Pe langa structurile neuronale propriu-zise si conexiunile dintre ele, in componenta mecanismului unei functii psihice trebuie incluse si verigi de ordin psihic. Acestea pot fi: omogene (constau din elemente informationale si operationale ce tin de acelasi proces psihic) si eterogene (apartin altor procese decat cel considerat in mometul dat – ex.: perceptia include influenta limbajului, veriga mnezica, influenta gandirii, veriga afectiv-emotionala; la randul sau gandirea implica veriga verbala, veriga perceptiva etc.).
- In cursul performarii actelor psihice structurile neuronale se "psihizeaza", devin "neuropsihoni", structuri saturate de psihism. Implicarea verigilor psihice introduce modificari semnificative in insasi starea functionala a structurilor neuronale din alcatuirea mecanismului primar al procesului considerat. Logica desfasurarii evenimentelor in cadrul acestor structuri va depinde nu numai de prezent, ci si de trecut, de experienta acumulata.

In concluzie, modelul actual de mecanism al functiei psihice pe langa coordonate de ordin spatial, include si coordonate temporale, iar alaturi de componenta substantial-energetica cuprinde si componente informationale. Mecanismul neuropsihic este un construct logistic autoreglabil si autoorganizabil.

2. OBIECTUL PSIHOLOGIEI

1. Psihologia, ca stiinta independenta, s-a constituit relativ tarziu, „certificatul ei de nastere” fiind semnat in 1879, prin infiintarea, la Leipzig, de catre savantul german Wilhelm Wundt a primului laborator bazat pe utilizarea metodei experimentale. Pentru prima data, fenomenele vietii psihice erau scoase din sfera simplelor descrieri si speculatii filosofice si incluse in programul cercetarii stiintifice sistematice, aplicandu-li-se operatiile masurarii, cuantificarii si criteriile obiectivitatii si cauzalitatii.

Foarte curand, insa, aveau sa apara divergente in legatura cu definirea si circumscrierea obiectului noii stiinte. Desi denumirea parea sa impuna de la sine identitatea acestui obiect – *psyche* = psihic, *logos* = vorbire, deci: psihologia = stiinta despre psihic, s-a dovedit ca, in realitate, modul de intelegere a naturii si structurii interne a psihicului uman nu a fost catusi de putin unitar. Astfel, s-au configurat trei orientari diferite si in mare masura opuse, si anume:

- a. **orientarea** care reducea psihicul uman la constiinta si care sustinea ca obiectul psihologiei il reprezinta studiul constiintei (respectiv, al proceselor psihice constiente);
- b. **orientarea** care sustinea ca elementul esential si determinant al vietii psihice a omului este inconstientul, acesta trebuind sa reprezinte principalul domeniu de preocupare al psihologiei (psihologia abisala sau psihanaliza elaborata de S. Freud);
- c. **orientarea** care sustinea ca adevarata si autentica realitate psihologica o constituie reactiile externe de raspuns (secretorii si motorii) la actiunea diversilor stimuli din mediu si, ca atare, obiectul psihologiei trebuie sa fie studiul comportamentului (behaviorismul, creat de savantul american J. B. Watson, 1912/1913).

2. In prezent, au fost depasite limitarile si absolutizarile pe care se bazuu orientarile mentionate . Astfel, se admite ca sfera notiunii de „psihic uman” este mai larga decat sfera notiunii de „constiinta”, ea incluzand intr-o relationare de tip sistemic trei componente: inconstientul, subconstientul si constientul, toate impreuna formand domeniul de studiu al psihologiei.

Pe de alta parte, planul subiectiv (psihic) intern si planul obiectiv (comportamental) extern nu se mai rup artificial unul de celalalt si nu se mai opun ca entitati antagonice ireductibile; dimpotriva, se recunoaste si se afirma unitatea indisociabila a lor sub egida principiului unitatii „constiinta-activitate”.

Finalmente, psihologia se defineste ca stiinta care studiaza, cu ajutorul unor metode obiective specifice, organizarea psihocomportamentala sub aspectul determinismului, mecanismelor si legilor devenirii si functionarii ei, in plan animal si uman, in unitatea contradictorie a individualului, particularului si generalului, universalului. Aceasta definitie stabileste in mod real sfera de cuprindere a domeniului si justifica diferentierile si delimitarile existente in interiorul lui: a) psihologia animala si b) psihologia umana.

Psihologia umana are, la randul ei, o *latura generala* care ne ofera tabloul global al organizarii psihocomportamentale a omului normal (mediu), facand abstractie de varsta, sex, context socio-cultural, ocupatie (profesie) etc., si o *latura particular-diferentiala*, care se centreaza pe studiul si explicarea ipostazelor concrete in care se poate afla organizarea psihocomportamentala functie de: varsta, sex, mediu socio-cultural, activitate profesionala, nivel de dezvoltare, natura deviatiilor si tulburarilor patologice: psihologia genetica si a dezvoltarii, psihologia varstelor, psihologia scolara, psihologia muncii, psihologia militara, psihologia creatiei, psihologia artei, psihologia sportului, psihologia comerciala si economica, psihologia sociala, psihologia medicala, psihopatologia etc.

II. PROCESELE DE PRELUCRARE – GESTIONARE A INFORMATIILOR

1. SENZATIILE

Sensibilitatea – proprietatea de a avea senzatii

SENZATIA – cunoasterea unei insusiri separate a unui obiect sau fenomen, in momentul cand acesta actioneaza asupra unui organ senzorial.

La originea tuturor senzatiilor stau procesele de excitatie senzoriala care se produc in celulele specializate din neuronii situati in ganglionii spinali. Diferenta intre excitatie si senzatie:

- **Excitatie** presupune o modificare locala reversibila sub influenta actiunii stimulului.
- **Senzatie** implica transmiterea excitatiei pina la centrii care au capacitatea de a inregistra experientele de natura sa asigure adaptarea conduitelor individului.

Psihologia moderna considera ca functionarea normala a senzatiilor presupune parcurgerea urmatoarelor procese:

- **codarea primara** – are loc in receptorul analizatorului si presupune transformarea semnalului extern (luminos, sonor, mecanic) in influx nervos;
- **recodarea** – se realizeaza in veriga intermediara de transmisie a analizatorului, cu precadere la nivelul centrelor neuronale subcorticale;
- **decodarea** – realizata la nivel cortical, in cadrul zonelor de proiectie specifice fiecarui organ de simt, proces care este finalizat intr-un *cod- imagine*.

Legile sensibilitatii:

- a. **Legea intensitatii** – pentru ca o senzatie sa apara este necesara o anumita intensitate a unui stimul. Cantitatea minima de intensitate a stimulului, capabila sa produca o senzatie, se numeste prag absolut minimal (senzatii vizuale – 1-2 cuante; senzatii auditive – 16 – 20 de vibratii/sec. etc.). Stimulii care nu ating valorile de intensitate minimala (subliminali) produc efecte fiziologice, dar nu sunt integrati senzorial decat daca sunt asociati cu alti stimuli semnificativi pt. individ (emotional-afectivi).

Cantitatea maxima de intensitate a unui stimul care nu mai produce o senzatie, ci suprasolicita analizatorul si declanseaza fie durerea, fie neutralitatea aparatului in raport cu stimulul se numeste prag absolut maximal.

Pragul diferential este cel care se refera la relatia dintre intensitatea initiala a stimulului si intensitatea care trebuie adaugata sau scazuta din aceasta pt. a produce o modificare abia sesizabila a senzatiei initiale.

- b. Legea adaptarii** – cresterea sau descresterea sensibilitatii relationata la conditiile de mediu este denumita adaptare senzoriala. Un stimul care actioneaza mai mult timp asupra unui analizator determina o adaptare a acestuia la intensitatea stimulului.
- c. Legea sensibilizarii** – presupune cresterea sensibilitatii unor portiuni ale unui analizator prin stimularea specifica a altor segmente invecinate ale aceluasi analizator. Sensibilizarea presupune si cresterea sensibilitatii unui analizator ca urmare a excitarii adecvate a altui analizator.
- d. Legea depresiei** – presupune scaderea sensibilitatii unui analizator prin excitarea accentuata a altuia sau prin concentrarea atentiei pe un proces cognitiv.
- e. Legea sinesteziei** – aparitia unei imagini intr-o cale senzoriala ca urmare a excitarii altei cai senzoriale.
- f. Legea semnificatiei** – stimulii slabi, dar cu semnificatie mare pt. individ sunt receptionati mai bine decat stimulii puternici dar nesemnificativi.
- g. Legea compensarii** – insuficienta dezvoltare a unei cai senzoriale sau lipsa ei conduce la dezvoltarea si perfectionarea alteia atat de mult incat aceasta din urma compenseaza sau preia si functiile primei cai.

2. PERCEPTIILE

PERCEPTIA - consta intr-o cunoastere a obiectelor si fenomenelor in integritatea lor si in momentul cand ele actioneaza asupra organelor noastre senzoriale.

Comparativ cu senzatiile, **perceptia** constituie un nivel superior de prelucrare si integrare a informatiei despre lumea externa si despre propriul nostru eu. Superioritatea consta in realizarea unei imagini sintetice, unitare, in care obiectele si fenomenele care actioneaza direct asupra organelor noastre de simt sunt reflectate ca totalitati integrale, in individualitatea lor specifica. Ea are la baza senzatiile si se constituie prin articularea si integrarea senzatiilor, dar nu este reductibila la acestea.

Din punct de vedere neurofiziologic, la baza formarii unei imagini perceptiv-stata activitatea zonelor asociativ-integrative ale analizatorilor si interactiunea dintre diversii analizatori. In functie de specificul mecanismului care le realizeaza, vom distinge astfel imagini perceptiv monomodale (cuprinzand informatia extrasa si prelucrata de catre un singur analizator) si imagini perceptiv plurimodale (cuprinzand informatia extrasa si prelucrata de mai multi analizatori).

Perceperea unui si aceluasi obiect prin mai multi analizatori este, evident, mai eficienta decat perceperea doar printr-un singur analizator. Datorita specializarii functionale relativ inguste, fiecare analizator nu poate sa reflecte realitatea decat fragmentar, unilateral. Orice obiect concret, oricat ar parea de simplu, poseda o multitudine de aspecte, insusiri si relatii, care nu pot fi surprinse toate de catre un singur analizator. Diversificarea analizatorilor a fost impusa, in cursul evolutiei, de necesitatea cuprinderii unei game mai intinse de insusiri si laturi ale realitatii obiective, pentru o mai buna adaptare la influentele ei. Dar tocmai pentru ca valoarea adaptativa a perceptiei sa devina mai mare, s-a impus tot atat de necesar ca principiul diferentierii si specializarii sa fie intregit cu principiul interactiunii si integrarii plurimodale. Superioritatea calitativa pe care o dobandeste perceptia umana, se datoreaza, in buna parte, tocmai dezvoltarii functiei integrarii plurimodale si interactiunii dintre imaginile monomodale si cele plurimodale. Imaginea perceptiva nu se realizeaza ca o intiparire mecanica de tip pasiv a „amprentelor” obiectului in creier. Ea este rezultatul unui proces activ, orientat si subordonat unor scopuri concrete ale activitatii de cunoastere (teoretice) sau practice. Intotdeauna, desfasurarea perceptiei este sustinuta si mijlocita de o serie de operatii pe care le efectuam cu si asupra obiectului perceptiv: actiuni de deplasare, de asezare-ordonare, de probare-masurare, de descompunere etc. Gratie acestor actiuni, imaginea perceptiva dobandeste adecvarea si precizia necesare in reglarea optima a comportamentului si activitatii.

In conditiile perceptiei cotidiene, avem impresia ca perceptia se realizeaza automat si instantaneu, de indata ce stimulul actioneaza asupra unui analizator sau a altuia. In realitate, procesul perceptiv este unul de desfasurare fazica,

avand urmatoarele faze: a) *detectia*, - sesizarea actiunii stimulului si incadrarea lui in spatiu si timp; b) *discriminarea*, - desprinderea stimulului din contextul celorlalti; c) *identificarea*, - integrarea finala a modelului informational al stimulului si in elaborarea raspunsului; d) *interpretarea*, - se desprinde semnificatia stimulului identificat si se pune in relatie cu scopul activitatii subiectului. Perceptia este guvernata de o serie de legi generale, aplicabile tuturor modalitatilor senzoriale si tuturor situatiilor reale. Enumeram pe cele mai importante: legea integralitatii (perceptia creeaza constiinta unitatii si integritatii obiectului); legea structuralitatii (insusirile obiectului numai impreuna, organizate si ierarhizate, creaza efecte de perceptie); legea selectivitatii (nu toate obiectele sunt percepute, ci doar unele si nu toate insusirile unui obiect sunt percepute, ci doar o parte, care au o semnificatie pt. Individ si o anumita forta senzoriala); legea constantei perceptivive (mentinerea invariantei imaginii chiar si atunci cand exista variatii ale obiectului percept); legea semnificatiei (se percep mai bine si mai rapid obiectele care au o semnificatie crescuta pt. individ) si legea proiectivitatii (desi imaginea perceptiva se realizeaza la nivel cortical, ea este proiectata la nivelul obiectului). Pe langa formele simple ale perceptiei, exista si formele complexe: perceptia spatiului, a timpului, a miscarii.

Continutul informational al perceptiei

Ca si senzatiile, perceptia reflecta insusiri concret intuitive, accesibile simturilor, in conditiile relatiei directe dintre obiect si subiect. Sunt insusiri furnizate prin intermediul analizatorilor si vizeaza aspecte de culoare, forma, marime etc. Dar, in timp ce senzatiile reflecta insusiri simple, elementare, luate separat, perceptia reflecta insusiri complexe. Ea reflecta obiectul asa cum este el dat, in ansamblul insusirilor lui date integral si unitar.

Reflectarea din perceptie are un caracter direct, nemijlocit si obiectual. Perceptia integreaza informatiile senzoriale si se raporteaza la obiecte, fenomene, in ansamblul lor. Perceptia este bogata in continut, deoarece reflecta atat insusirile principale, cat si pe cele de detaliu. Perceptia realizeaza o reflectare activa, relationata cu contextul.

Din punct de vedere al completitudinii reflectarii, putem vorbi despre o reflectare monomodala sau plurimodala. Prin reflectare monomodala ne referim la perceptii raportate strict la un anumit analizator (vizual, auditiv, olfactiv, gustativ etc.)

Prin reflectare plurimodala ne referim la perceptii raportate la mai multi analizatori si care permit identificarea unor insusiri complexe cum ar fi: forma, marimea, greutatea, volumul, timpul sau miscarea. In concluzie, continutul informational al perceptiei este bogat, complex si obiectual.

Funcțiile perceptiei

Ca si senzatiile, perceptia are o functie informationala, dar este mai complexa, prin intermediul careia perceptia ne asigura o informare asupra insusirilor complexe, obiectuale, ale lumii inconjuratoare. Perceptia are si o functie adaptativ reglatorie, prin care indeplineste roluri majore in adaptarea organismului la mediu si in activitati complexe ale omului (scrisul, cititul,

manipulare unor vehicule sau instalatii complexe etc.)

Structuri operatorii

Perceptia este primul proces la nivelul caruia putem vorbi despre o serie de operatii de nivel concret intuitiv. Sunt operatii de analiza, sinteza, comparatie, dupa criteriile perceptiv de forma, marime, greutate, culoare etc.

Probus

Ca si senzatiile, perceptia se finalizeaza in plan subiectiv printr-o imagine. Imaginea perceptiva se aseamana, dar se si deosebeste de cea senzoriala.

Se aseamana prin faptul ca ea contine informatii despre insusirile concret intuitive. La fel ca si imaginea senzoriala, este o imagine primara, care se realizeaza „aici si acum”, in conditiile actiunii stimulilor si obiectelor asupra organelor de simt. Se deosebesc prin faptul ca imaginea perceptiva este bogata in continut, este relationata cu contextul si este semnificativa.

In cazul imaginii perceptiv primeaza valoarea ei cognitiva si mai putin aspecte cum ar fi intensitatea sau tonalitatea afectiva.

Imaginea perceptiva dureaza in mod normal atata timp cat obiectul se afla in campul perceptiv.

Imaginea perceptiva dispune de atributul vizualizarii. Astfel, in conditiile in care informatia parvine pe alte canale decat cel vizual, se constata tendinta de a transpune informatia intr-o imagine vizuala.

Imaginea perceptiva mai are si atributul verbalizarii. Cuvantul joaca un rol foarte important in perceptie. Pe de o parte, cuvantul este un integrator verbal, intrucat prin cuvant sunt denumite experientele perceptiv. Pe de alta parte, cuvantul are si o functie reglatorie. Prin cuvant perceptia poate fi dirijata, coordonata, mai ales in cazul observatiei.

In concluzie, se poate spune ca perceptia este procesul psihic de integrare a informatiilor senzoriale intr-o imagine cu sens.

3. REPREZENTARILE

REPREZENTAREA – *prezenta in minte a unor obiecte sau fenomene, independent de excitarea actuala a organelor de simt. Actiunea mintala cu obiectul in absenta lui, dar cu conditia ca acesta sa fi actionat candva asupra organelor noastre de simt.*

Reprezentarea devine prima treapta in organizarea si functionarea activitatii mentale autonome (operarea pe plan mintal cu imagini ale unor obiecte si fenomene percepute candva in trecut si ale caror modele informationale au fost stocate si pastrate in memoria de scurta si lunga durata).

Termenul de reprezentare desemneaza doua realitati:

- a) *procesul de reactualizare sau de elaborare a imaginii unui obiect in absenta lui si*
- b) *produsul, respectiv, imaginea constientizata.*

Procesul poate avea o desfasurare spontana, involuntara, luand aspectul unui flux de reactualizari (amintiri) mai mult sau mai putin haotice, amalgamate sau una intentionata, voluntara, imaginile succedandu-se intr-o ordine logica si fiind subordonate unui scop. Produsul poate fi caracterizat dupa urmatoarele calitati (proprietati):

- a) *claritatea sau pregnantia*, in functie de care distingem reprezentari intense sau vii si reprezentari pasive sau sterse;
- b) *completitudinea*, pe baza careia delimitam reprezentari bogate, care tind sa se

suprapuna peste imaginile perceptive, si reprezentari sarace sau lacunare (in principiu, imaginea-reprezentare este mai saraca, mai rezumativa decat imaginea-perceptiva);

- c) *relevanta sau semnificatia*, care permite delimitarea reprezentarilor relevante, in care se selecteaza si se retin notele cele mai caracteristice si semnificative ale obiectului, si reprezentari derizorii, care contin note accidentale, nesemnificative (de regula, reprezentarea reflecta in mai mare masura semnificativul, relevantul, caracteristicul decat perceptia);
- d) *gradul de generalitate*, dupa care distingem reprezentari individuale, care reflecta obiecte concrete singulare (o anumita persoana, o anumita casa, un anumit obiect etc.) si reprezentari generale, care reflecta prototipul unei clase de obiecte asemanatoare (reprezentarea de casa in general, de om, in general, de copac, in general); de regula, imaginea-reprezentare are un grad de generalitate mai inalt decat perceptul;
- e) *caracterul mijlocit*, care consta in aceea ca elementele informationale constitutive ale imaginii-reprezentare sunt furnizate de senzatii si perceptii;
- f) *caracterul panoramic*, care rezida in transformarea seriilor si succesiunilor de dimensiuni (insusiri) care se etaleaza in perceptie in configuratii simultane.

Reprezentarea reflecta insusiri concret intuitive, dar ea realizeaza aceasta reflectare in absenta obiectului, deci reflectarea este mijlocita prin intermediul

experienței perceptivă. Sub aspectul conținutului, reprezentarea se aseamăna cu percepția, dar ea reflectă însușiri concret intuitive, figurative, schematice, relevante și semnificative. Reprezentarea este mai săracă în conținut, întrucât reține doar însușirile caracteristice și relevante, sunt reprezentate însușirile principale și sunt omise cele de detaliu. Conținutul informațional al reprezentării are o importanță majoră, deoarece valorifică experiența perceptivă. Drept urmare, putem vorbi despre reprezentări vizuale, auditive sau kinestezice. La fel se întâmplă și cu formele complexe ale percepției, care se regăsesc în reprezentările corespunzătoare: reprezentarea spațiului, timpului, mișcării. În concluzie, în procesul reflectării reprezentarea realizează o selecție de însușiri concret intuitive din masa de experiențe perceptivă. Deci, reflectarea este mijlocită și selectivă.

Funcțiile reprezentării

Reprezentarea are o funcție de cunoaștere, furnizând informații despre însușirile semnificative, caracteristice, individuale și comune ale obiectelor și fenomenelor percepute anterior. Reprezentările fac posibilă continuarea activității de cunoaștere, a operațiilor de prelucrare-interpretare a informațiilor în absența obiectului și a contactului perceptiv cu acesta. Reprezentările se află în relație logică unele cu altele, după criteriile similitudinii, opoziției, generalității, în cadrul unui sistem reprezentational coerent, mediat verbal. De asemenea, reprezentările constituie principala sursă de informație pentru gândire, atunci când aceasta se desfășoară în raport cu obiecte sau fenomene care nu sunt prezente în câmpul nostru perceptiv. Rolul regulator al reprezentărilor se manifestă sub două aspecte: în pregătirea mintală anticipată a acțiunilor și în coordonarea și corectarea traiectoriei de desfășurare a acestora.

Structuri operatorii

Reprezentarea valorifică rezultatele analizei și sintezei perceptivă, dar dezvoltă operații proprii cu ajutorul cărora realizează selecții, schematizări, restructurări și generalizări concret intuitive. Operațiile cele mai importante care apar la nivelul reprezentării sunt schematizarea și generalizarea concret intuitivă. Prin intermediul schematizării se produce o selecție accentuată de însușiri concret intuitive semnificative, importante și caracteristice. Prin intermediul generalizării concret intuitive informațiile obținute prin schematizare sunt extinse la un număr mai mare de obiecte sau chiar la o categorie. Cele două operații prefigurează două dintre operațiile fundamentale ale gândirii. Astfel, schematizarea prefigurează abstractizarea, iar generalizarea concret intuitivă anticipează generalizarea de la nivelul gândirii.

Probus

Toate procesele senzoriale se finalizează în plan subiectiv printr-o imagine. Imaginea mintală este o imagine care redă informații de tip concret intuitiv, ce aparțin experienței perceptivă. Imaginea mintală este o imagine secundară, deoarece se produce în absența obiectului și în urma unei experiențe

perceptive anterioare. Imaginea mintala este saraca in continut, deoarece sunt retinute si redate insusirile importante, caracteristice, relevante si nu cele de detaliu sau de fond. Aceasta calitate a reprezentarii constituie un avantaj in cunoastere, intrucat se apropie de produsele gandirii, cum sunt conceptele empirice. Imaginea mintala este panoramica, unitara, integrala, redand obiectul intreg, cu toate insusirile sale relevante si semnificative. Imaginea mintala are o anumita autonomie, nefiind conditionata de prezenta obiectului si putand fi declansata din interior de o trebuinta, un motiv, un interes, o emotie etc. Imaginea mintala dispune de atributul vizualizarii. In plan mintal se elaboreaza o imagine cu atribute vizuale, chiar daca la origine informatia nu a fost obtinuta pe canal vizual. Imaginea mintala dispune de atributul verbalizarii. Prin cuvint se denumeste obiectul reprezentarii sau se poate declansa o imagine mintala. Cuvantul are si un rol reglator, de coordonare a imaginilor mintale.

4. ATENTIA

Atentia se definește ca funcție sau mecanism de orientare, focalizare și fixare a conștiinței asupra unui obiect, sarcini, întrebări, probleme, etc. *Atentia este un act de selectare psihică activă prin care se realizează semnificatia, importanta și ierarhizarea unor evenimente, obiecte și fenomene care ne influențează existența (acordăm atenție lucrurilor care ne interesează și o menținem prin scopul urmărit). Atentia este procesul psihic de orientare selectivă, de concentrare a energiei psihonervoase asupra unor obiecte, însușiri sau procese, menite să conducă la sporirea eficienței activității psihice, cu deosebire a proceselor cognitive.*

Cea mai importantă caracteristică a atenției este **selectivitatea**. Dacă un fapt, o idee, un stimul verbal prezintă interes pentru o persoană, generează trăiri afective, aceste stări motivațional-afective vor orienta și susține atenția cu ușurință și pe perioade lungi de timp. Orientarea atenției spre anumii stimuli este concomitentă cu inhibarea altor stimuli, realizându-se astfel un fenomen de filtraj senzorial și de organizare, de autoreglare a energiei psihonervoase. Principala formațiune implicată în realizarea atenției este sistemul reticulat. Formațiunea reticulată pregătește cortexul și căile senzoriale pentru a răspunde adecvat la un stimul. Lezarea accidentală sau experimentală a acestei formațiuni duce la coma profundă. Invers, o serie de cercetări experimentale au arătat că stimularea acestei zone duce la trezire în cazul în care animalul (ex. pisica) sau subiectul uman ce participă la experiment se află în stare de somn. Stimularea formațiunii reticulate atunci când subiectul se află în stare de veghe duce la apariția reflexului de orientare. Așadar, contribuția formațiunii reticulate la realizarea atenției nu mai poate fi pusă la îndoială. Această formațiune se află în strânse conexiuni cu cortexul. Pe baza sistemului reticulat activator ascendent, formațiunea reticulată activează cortexul, făcându-l disponibil pentru recepționarea și procesarea semnalelor de la analizator. Formațiunea reticulată din trunchiul cerebral generează o reacție tonică, ce alertează cortexul, în vreme ce proiecțiile talamice ale sistemului reticulat generează o reacție fazică, implicată în concentrarea și comutarea atenției. La rândul său, cortexul, acționând descendent, are o acțiune excitatoare sau inhibitoare asupra formațiunii reticulate.

Relațiile dintre formațiunea reticulată și cortex au fost modelate de Sokolov (1963), pentru a explica reflexul de orientare. Reflexul de orientare este un conglomerat de modificări neurofiziologice și comportamentale care apar când organismul este confruntat cu un stimul nou și semnificativ din punct de vedere motivațional. El constă într-o redirectionare a atenției asupra acestui stimul, a locației sale sau a canalului senzorial care l-a receptat.

Atentia face parte din categoria fenomenelor psihice care susțin energetic activitatea. Ea este o funcție prin care se modulează tonusul nervos, necesar pentru desfășurarea celorlalte procese și structuri psihice. Prezența ei asigură o bună receptare senzorială și perceptivă a stimulilor, înțelegerea mai profundă a ideilor, o memorare mai trainică și mai fidelă, selectarea și exersarea mai

adecvata a priceperilor si deprinderilor, s.a.m.d.

Atentia nu trebuie inteleasa ca o dispunere statica a energiei psihonervoase, care se instaleaza la un moment dat si ramane invariabila. Ea presupune dinamicitate, desfasurare in timp, organizare si structurare de mecanisme neurofunctionale. Atentia implica doua stari neurofunctionale: **starea de veghe** si **starea de vigilentia**.

Starea de veghe este opusa celei de somn si se caracterizeaza prin faptul ca scoarta cerebrala este activata difuz, iar omul realizeaza o contemplare generala sau asteptare pasiva. *Starea de vigilentia* presupune explorarea generala a mediului, asteptare si cautare a ceva inca nedefinit. Ea nu are o orientare anume, nu se opreste asupra a ceva, ci exploreaza orice.

Mecanismul atentiei indeplineste simultan doua roluri: de filtrare-selectare si de activare focalizata. Baza fiziologica nemijlocita a atentiei o constituie reflexul de orientare, care se produce la actiunea stimulilor noi, a variatiilor in ambianta. Acest reflex se realizeaza in doua forme: forma generalizata si forma localizata.

Forma generalizata se caracterizeaza prin stoparea activitatii pe care o desfasuram in momentul dat, activarea difuza puternica de la nivelul intregii scoarte cerebrale si intoarcerea capului in directia stimulului. *Forma localizata* consta in diminuarea nivelului de activare in restul teritoriului scoartei cerebrale, cu exceptia zonelor care sunt implicate in perceperea stimulului sau in rezolvarea sarcinii date, in care activitatea se intensifica, favorizand desfasurarea proceselor psihice specifice.

Starea de atentie a unui om se poate constata dupa expresia fetei, pozitia corpului si gesturi. Intr-un act de atentie, capul este putin ridicat si intins inainte, privirea este indreptata in directia din care vine excitatia, gura este usor deschisa, corpul ia o pozitie imobila. Dupa mecanismul si dezvoltarea sa, atentia prezinta urmatoarele forme: atentia involuntara, atentia voluntara si atentia postvoluntara. Dupa directia principala de orientare, atentia se clasifica in atentie externa si atentie interna.

FORMELE ATENTIEI

Clasificarea atentiei este foarte vasta si se poate face dupa numeroase criterii. Cea mai uzuala clasificare este *dupa natura reglajului*. Astfel distingem atentia involuntara si atentia voluntara.

Atentia involuntara este declansata de stimuli interni si externi si consta in orientarea, concentrarea neintentionata, declansata spontan si fara efort voluntar. Atentia involuntara poate fi atrasa de mediul exterior, ca urmare a organizarii particulare a campului perceptiv in care apare un obiect detasat din ansamblu. Aceasta forma a atentiei o intalnim si la animale. Exista cateva calitati ale stimulilor care pot provoca, pot capta atentia involuntara: intensitatea stimulilor, contrastul, noutatea, aparitia sau disparitia brusca, complexitatea, proprietatea stimulilor de a se adapta interesului etc. Este in general de scurta durata mentinandu-se

atata vreme cat dureaza actiunea stimulilor care o provoaca.

Atentia voluntara se caracterizeaza prin prezenta intentiei de a fi atent si a efortului voluntar de a-l mentine. Aceasta forma de atentie depinde in mare masura de individ si de motivatiile sale. Fiind autoreglata in mod constient atentia voluntara este superioara atat prin mecanismele verbale de producere, cat si prin implicatiile ei pentru activitatea omului. Autoreglajul voluntar se realizeaza prin orientarea intentionata spre obiectul atentiei, selectivitate in functie de scop si cresterea efortului psihic. Atentia voluntara este esentiala pentru desfasurarea activitatii, dar datorita consumului energetic sporit, a interventiei oboselii se poate mentine pe o perioada relativ scurta de timp.

Mobilizarea si concentrarea atentiei voluntare se poate mentine cu ajutorul cuvintului care mareste valoarea semnalizarii unor stimuli; cuvintul orienteaza atentia.

Aceste doua forme ale atentiei sunt conectate intre ele, existand grade de trecere a uneia in cealalta. De exemplu invatarea incepe cu atentia voluntara, apoi apare interesul, placerea de a invata, atentia treptat devenind involuntara.

Atentia habituala sau postvoluntara este o forma superioara de manifestare a atentiei, fiind o atentie specializata, bazata pe obisnuite si se formeaza prin educatie.

Psihologul francez Theodule Ribot deosebeste doua tipuri de atentie, cu totul distincte una de alta, dar care in general corespund celor doua forme ale atentiei mai sus amintite (atentia involuntara si cea voluntara). Acestea sunt: atentia spontana (naturala) si atentia voluntara (artificiala). Cea dintai forma, neglijata de majoritatea psihologilor, este forma naturala, primitiva, veritabila a atentiei. Cea de-a doua este un rezultat al educatiei, al antrenamentului.

Th. Ribot sustine ca *atentia spontana* este singura care exista atat timp cat educatia nu intra in actiune. Atentia este un dar al naturii, repartizata inegal de la un individ la altul. Puternica sau slaba, are drept cauza starile afective.

Omul nu da atentie in mod spontan, decat lucrurilor care il intereseaza, il ating, ii produc o stare placuta, neplacuta ori mixta. Natura atentiei spontane la o persoana releva caracterul acesteia sau cel putin tendintele sale fundamentale. Ne arata daca avem de-a face cu un spirit frivol, banal, marginit, deschis, profund. Ribot da exemplul unei portarese care in mod spontan da atentie barfelor; pictorul este atras de un frumos rasarit de soare; geologului ii atrag atentia niste roci, in care omul obisnuit nu vede decat niste pietre.

Atentia voluntara sau artificiala in opinia lui Th. Ribot este un produs al trebuintei, aparut odata cu progresul civilizatiei, artei, al educatiei, al antrenamentului. Isi gaseste conditiile de existenta in atentia spontana. Atentia voluntara s-a nascut sub presiunea trebuintei si odata cu progresul inteligentei. Ea este un aparat de perfectionare si un produs al civilizatiei.

Subliniind faptul ca atentia voluntara este rezultatul educatiei, Ribot propune ca mijloc de formare trei directii: prima, in care educatorul, profesor si parinte, se bazeaza pe *sentimente* (teama sau tandrete si simpatie, curiozitate, interes si atractie fata de recompensa); cea de-a doua se refera la *ambitie, interes practic si datorie*, iar cea de-a treia se refera la faptul ca atentia se dezvolta si

se intretine prin *deprinderi si exercitiu impus*.

Dupa locul obiectului aflat in centrul atentiei, atentia poate fi externa si interioara. Vorbim de *atentie externa* atunci cand obiectul atentiei este exterior subiectului si de *atentie interioara* in cazul in care obiectul atentiei se afla in planul constiintei, al vietii psihice.

Caracteristicile atentiei

In pofida variatelor sale forme de manifestare, atentia pune in evidenta cateva trasaturi comune: volumul, concentrarea, stabilitatea, distributivitatea, mobilitatea.

- **Volumul atentiei:** cantitatea de date ce pot fi cuprinse simultan in planul reflectarii constiente este limitat. Volumul mediu este de 5-7 elemente.
- **Concentrarea (intensitatea) atentiei:** mobilizarea intereselor si eforturilor intr-o anumita directie in functie de semnificatiile stimulilor, paralel cu inhibarea actiunii unor factori perturbatori. Gradul de concentrare este dependent de multi factori dintre care amintim: interesul subiectului pentru acea activitate si rezistenta lui la factorii perturbatori. Se poate masura prin rezistenta la factori perturbatori, in special la zgomot.
- **Stabilitatea atentiei:** mentinerea un timp mai lung a orientarii si concentrarii psihonervoase asupra aceluiasi fapt sau aceleiasi activitati. Este influentata de proprietatile stimulului, de complexitatea si natura activitatii si nu in ultimul rand de motivatia subiectului. Un obiect cu structura simpla si nemiscat ne retine atentia foarte putin timp.
- **Distributivitatea atentiei:** vizeaza amplitudinea unghiului de cuprindere simultana in planul constiintei clare a unei diversitati de fapte, procese, manifestari. Altfel spus, capacitatea de a sesiza simultan intelesul mai multor surse de informatii. S-a constatat faptul ca distributia e totusi posibila cand miscarile sunt puternic automatizate si informatiile foarte familiare. De exemplu pilotul de avion care este atent la o multime de lucruri in acelasi timp (urmareste linia orizontului, cadranele, asculta informatia din casti etc.)
- **Mobilitatea sau flexibilitatea atentiei:** capacitatea subiectului de a deplasa atentia de la un obiect la altul in intervale cat mai scurte de timp. Pragul minim de deplasare este de o sesime de secunda.

Funcțiile atentiei

Funcția specifică a atenției este cea de orientare, selectare și concentrare selectivă a energiei psihonervoase în vederea facilitării proceselor de cunoaștere. Funcția adaptativă reglatorie a atenției este cea de adaptare, reglare, susținere energetică. În baza acestei funcții, atenția realizează o adaptare eficientă prin semnalarea evenimentelor, situațiilor, care se află în zona câmpului de conștiință.

Structurile operatorii ale atenției

Atenția are la bază mecanismele neurofiziologice ale stării de veghe și ale

vigilentei, dar in calitate de mecanism psihic reglator dezvolta o serie de strategii, de deprinderi (atentia postvoluntara). In formele ei superioare, atentia se invata, se perfectioneaza, se organizeaza si devine eficienta, implicand mai ales rolul vointei si al gandirii.

5. MEMORIA

Memoria definește dimensiunea temporală a organizării noastre psihice, integrarea ei pe cele trei segmente ale orizontului temporal – trecut, prezent, viitor.

Datorită memoriei, ființa noastră psihică, EU-I, dobândește continuitatea identității în timp. Fără dimensiunea mnezică, am trăi numai prezentul clipei, am fi în permanentă puse în fața unor situații noi, pentru care nu am dispune de nici un fel de experiență elaborată, de nici un procedeu de abordare și rezolvare, ne-am zbate permanent în jocul încercărilor și erorilor, adaptarea devenind, practic, imposibilă.

Funcția memoriei devine, asadar, o condiție bazală indispensabilă a existenței și adaptării optime, a unității temporale a personalității noastre. Ea se datorează plasticității creierului

– proprietatea de a-și modifica starea internă sub influența stimulilor externi – și capacității lui de înregistrare, păstrare și reactualizare a „urmelor” acestor stimuli.

Memoria umană a cunoscut o amplă dezvoltare istorică, în cursul căreia și-a restructurat atât schema de funcționare internă, prin trecerea de la forme imediate la forme mediate (prin limbaj și procedee mnemotehnice de natură logică), cât și aria de cuprindere, ajungând să înregistreze și să conserve informații despre toate genurile de fenomene și evenimente, precum și întreaga gamă de experiențe, accesibile la nivel individual și comunitar.

Trăsătură remarcabilă a evoluției memoriei umane constă în diferențierea și individualizarea capacității reactualizării, care permite valorificarea propriu-zisă a informației și experienței stocate, și desfășurarea unor activități mintale autonome, în care trecutul se leagă de prezent, iar prezentul de viitor.

La om, memoria nu este concentrată și localizată într-un singur bloc, ci este distribuită mecanismelor care realizează funcțiile și actele psihocomportamentale specifice. Asadar, spre deosebire de computer, creierul uman posedă nu doar un singur bloc memorativ, ci mai multe, între care există conexiuni bilaterale. Între modul de funcționare a memoriei și modul de funcționare al percepției, reprezentării și gândirii există o condiționare reciprocă profundă: dereglarea verigii memorative determină tulburări serioase în desfășurarea proceselor pe care le susține (percepție sau gândire), iar dereglări la nivelul procesului specific afectează funcționarea bazei lui memorative.

Memoria se caracterizează prin câteva trăsături esențiale, care îi sunt imprimare de integrarea ei în structura proceselor și activităților specifice. Memoria este activă, selectivă, contextuală, mijlocită, organizată logic și sistemic.

În investigarea și evaluarea nivelului de dezvoltare și eficiența al memoriei se iau în considerare următorii parametri: volumul, trainicia, fidelitatea, completitudinea, promptitudinea.

Dupa diverse criterii, **memoria poate fi clasificata si pot fi delimitate mai multe forme ale acesteia. Astfel, dupa prezenta sau absenta intentiei, scopului si controlului voluntar in procesele de engramare, pastrare si reactualizare, delimitam memoria involuntara si memoria voluntara. Dupa gradul de intelegere al celor memorate, memoria poate fi mecanica sau logica. Dupa modalitatea informationala preferentiala, s-au identificat memoria imagistic-intuitiva si memoria verbal-simbolica. In fine, dupa criteriul timpului, se delimiteaza: memoria senzoriala, memoria de scurta durata si memoria de lunga durata.**

MEMORIA SENZORIALA (MS)

Memoria senzoriala se refera la persistenta unei reprezentari senzoriale a unui obiect dupa ce acesta nu mai actioneaza asupra receptorilor. Durata ei este de cateva sutimi de secunda. Este specifica fiecarei modalitati senzoriale: memorie iconica pentru vaz, ecoica pentru auz, tactila, etc. MS consta in parcurgerea drumului de catre excitatia provocata de organele de simt pana la nivelul cortexului, drum a carui durata este intre 0,20 – 0,30 secunde.

Exemplu

Daca auzim un sunet dela un CD-player, dupa ce acesta inceteaza, reprezentarea sa ramane in memoria senzoriala pentru scurt timp. Asemnator, daca privim o poza, dupa ce ne indreptam privirea in alta parte, pentru cateva clipe vom pastra in memoria senzoriala acea imagine.

Retinerea stimulilor in memoria senzoriala este necesara pentru extragerea trasaturilor sale, care vor fi ulterior prelucrate. Aceasta memorie este utila in momentul in care clipim sau in timpul sacadelor, in rest stimulii persista destul timp pentru a putea fi prelucrati direct. Durata ei este de aproximativ 100 milisecunde pentru memoria iconica si 200 milisecunde pentru cea ecoica. In memoria senzoriala se retin informatii precategoriale, iar retentia se face automat, si preatensional. Aceasta memorie are o locatie precisa in creier.

MEMORIA DE SCURTA DURATA (MSD)

MSD se refera la o memorie cu o capacitate limitata care intermediaza informatia intre memoria senzoriala (MS) si memoria de lunga durata (MLD). Un alt termen pentru memoria de scurta durata este **memorie de lucru**. Consta in fixarea unei parti din simularile senzoriale, care se pastreaza ca imagine la acest nivel pana la 18 secunde.

MSD si MLD

Initial s-a consierat ca intre MSD si MLD ar exista diferente structurale, dar s-a constatat ca de fapt cele doua sunt stari diferite ale aceluiasi sistem. Memoria de scurta durata este acea parte a memoriei care este activata la un moment dat. Din aceasta cauza aceasta memorie se mai numeste si **memorie de lucru**.

Capacitate

Capacitatea memoriei de lucru este in medie de 7 itemi, dar variaza intre 3-4 si 8-9. Totusi capacitatea ei poate fi mai mare in functie de tehnicile mnezice. De exemplu daca este vorba despre itemi cu sens se poate retine mai multa informatie. G. A. Miller inainteaza notiunea de "chunk", care este "cea mai inalta modalitate de organizare a informatiei de care dispune un subiect la un moment dat" (Mircea Miclea, 2003, p. 194).

Exemplu:

in loc de a retine 0 0 4 0 2 3 8 1 2 0 1 este mai usor sa retinem 0040 prefixul telefonic al Romaniei, 238 mii de km² suprafata Romaniei si 12/01 ziua nationala a Romaniei.

Cu alte cuvinte limita MSD nu se refera la cantitatea de informatie ci la unitatile de semnificatie pe care le poate stoca. Realizarea acestor unitati de informatii, denumite chunks, se realizeaza prin procesari descendente, adica este influentata de baza noastra de cunostinte.

Durata MSD

Studiile experimentale au aratat ca in primele 6 secunde se uita peste 50% din materialul memorat, si dupa 15 secunde se uita 90% (din total). Efectul de interferenta, inhibitia laterala, sau pozitia in serie sunt factori care influenteaza amintirea informatiilor.

MEMORIA DE LUNGA DURATA (MLD) – este cea a carei durata se intinde de la cateva zile la intreaga viata a individului. Presupune o persistenta foarte mare a informatiei. Se ajunge la acest tip de memorie prin mijlocirea memoriei de scurta durata, prin repetitii, asociatii, afecte, conexiuni logice etc.

MEMORIA EPISODICA – se refera la evenimente traite personal de subiect, fiind alcatuita din fapte si intamplari localizabile in spatiu si timp.

MEMORIA SEMANTICA – este alcatuita din fapte, idei, concepte cu referire la ceea ce este general, opus singularului, individualului.

Alte clasificari:

- **Memorie imaginativa** – conservarea si reproducerea imaginilor trecutului.
- **Memorie verbal-logica** – conservarea si reproducerea ideilor, informatiilor.
- **Memorie afectiva** – retrairea emotiilor trecute.
- **Memorie motorie** – conservarea si actualizarea miscarilor.

Continutul informational al memoriei

Memoria reflecta trecutul ca trecut, astfel incat in momentul in care subiectul reactualizeaza o informatie, este constient ca acea experienta s-a petrecut candva in trecut.

Continuturile memoriei sunt extrem de variate. **Incepand de la experiente de ordin senzorial perceptiv, apoi cunostinte, notiuni, experiente afective, experiente sociale**, s.a.m.d.. **Continutul reflectoriu** constituie si un criteriu

de clasificare a unor forme specializate de memorie. Putem vorbi despre memorie senzoriala (vizuala, auditiva, motorie, gustativa, olfactiva), memorie perceptiva, memoria imaginilor, memorie cognitiva, memorie afectiva, memorie sociala.

Reflectarea din memorie prezinta o serie de caracteristici: este o reflectare activa, selectiva, situationala, relativ fidela, mijlocita, inteligibila, sistematica, logica, organizata.

Functiile memoriei

Memoria are o *functie cognitiva*. Este un proces de cunoastere, iar rolul ei cel mai important este acela de a oferi continuturi proceselor cognitive superioare (gandirii si imaginatiei). Memoria are si o *functie adaptativ reglatorie*, jucand un rol fundamental in echilibrul vietii psihice a omului. Fara memorie, nu ar fi posibil fenomenul de constiinta. Memoria realizeaza ancorarea omului in trecut, capacitatea de a rezolva situatiile prezente si resurse pentru anticiparea celor viitoare.

Structurile operatorii ale memoriei

Memoria **dispune de structuri operatorii complexe si numeroase**. Guilford include memoria in cadrul operatiilor, ceea ce sugereaza nivelul ei inalt de operationalizare. Informatiile nu sunt preluate ca atare, ci se intervine asupra lor prin operatii de organizare, sistematizare, structurare, ierarhizare, clasificare, ordonare. Toate aceste operatii confera continuturilor memoriei disponibilitatea de a fi utilizate rapid si eficient in invatare, intelegere, rezolvare de probleme.

Produsul memoriei

In plan subiectiv, **memoria este traita ca amintire**. In termeni psihologici, vorbim despre **reactualizarea informatiilor**. Reactualizarea se realizeaza in doua forme: **recunoasterea si reproducerea**.

Recunoasterea se realizeaza in prezenta informatiilor originale, care trebuie recunoscute intre alte informatii. Este o forma simpla de reactualizare, ce presupune mai ales implicatii de ordin perceptiv si ale procesului reprezentarii. Reproducerea este forma complexa si superioara a reactualizarii, ea realizandu-se in absenta informatiei originale. Este mult mai dificil de realizat, implicand mai ales reprezentarea si gandirea. Reproducerea poarta intotdeauna amprenta subiectului, a stilului sau cognitiv, a experientei sale, a complexitatii procedeeleor mintale folosite, precum si a procedeeleor mnemotehnice.

Proprietatile memoriei:

Memoria are anumite proprietati care se manifesta diferit la persoane diferite:

- Volumul – cantitatea de informatie care poate fi stocata.
- Mobilitatea – capacitatea de a acumula cunostinte noi si de a le corela cu alte cunostinte, de a le modifica.
- Rapiditatea fixarii – usurinta intiparirii, efortul depus pentru realizarea ei.
- Fidelitatea redarii – masura in care informatia actualizata corespunde cu

cea intiparita.

- Rapiditatea actualizarii – viteza cu care se reuseste actualizarea unui material invatat.

7. GANDIREA

GANDIREA - reprezintă nivelul cel mai înalt de prelucrare și integrare a informației despre lumea externă și despre propriul nostru „eu”. Prin ea se realizează saltul calitativ al activității de cunoaștere de la particular la general, de la accidental la necesar, de la simpla constatare a existenței obiectului la interpretarea și explicarea lui logic-cauzală, se face trecerea de la procesele psihice cognitive senzoriale la cele cognitive superioare.

Prin urmare, gândirea este procesul psihic de reflectare mijlocită și generalizat-abstractă - sub forma notiunilor, judecăților și raționamentelor - a însușirilor comune, esențiale și necesare ale obiectelor și a relațiilor logice, cauzale între ele.

Gândirea reprezintă acele procese implicate în manipularea informațiilor astfel încât să fim capabili să facem față situațiilor imediate, să ne adaptăm.

Caracterul mijlocit al gândirii constă în aceea că ea operează nu direct asupra realității, ci asupra informației furnizate de percepții și reprezentări. Desfășurarea ei presupune întotdeauna fie existența unei informații care se extrage în prezent în cadrul contactului senzorial cu obiectul, fie a unei informații evocate din memorie. În acest fel, chiar produsele unei activități de gândire devin, la rândul lor, obiect al unui proces ulterior de gândire. *Caracterul mijlocit al gândirii este una dintre trăsăturile cele mai importante care definesc specificul acestui proces. Indiferent de modul de procesare gândirea este mijlocită: în procesarea directă, dirijată de datele experienței directe, gândirea este mijlocită prin experiența perceptivă, prin imaginile din reprezentare, iar toate aceste date sunt stocate în memorie și vehiculate cu ajutorul limbajului.*

Deși elaborarea gândirii este precedată de formarea experienței și schemelor perceptivă, și a sistemului de reprezentări, ea nu este o continuare în linie dreaptă a acestora, ci apare ca un moment de discontinuitate, de salt, de restructurare calitativă a mecanismelor și principiilor comunicării informaționale a omului cu lumea externă.

Caracterul general-abstract al gândirii rezidă în aceea că ea se desfășoară permanent în direcția evidentierii însușirilor generale și esențiale ale obiectelor și fenomenelor, și a subordonării diversității cazurilor particulare unor modele ideale generale – notiuni, principii, legi.

Gândirea:

- se organizează ca un sistem multifazic, întinzându-se pe toate cele trei coordonate temporale: trecut, prezent și viitor;
- realizează o permanentă corelare între diversele momente și stări ale obiectului: folosește informația despre trecutul obiectului pentru a explica prezentul lui, integrează informația despre trecutul și prezentul obiectului pentru a determina starea lui în viitor.
- realizează o reflectare de tip predictiv, anticipativ, pe lângă funcția interpretativ-explicativă, dobândind și o funcție creatoare: elaborarea de modele, proiecte și planuri ideale pe baza cărora, în cursul activității practice, se realizează noi obiecte, noi configurații ale mediului inconjurator.

Fiind procesul de cunoastere de rangul cel mai inalt, care asigura patrunderea in esenta lucrurilor, intelegerea relatiilor logice dintre acestea, explicarea si interpretarea lor, si care face posibila rezolvarea problemelor complexe, de ordin teoretic si practic, gandirea ocupa un loc central in sistemul psihic uman. Atributul centralitatii este conferit gandirii nu numai de faptul ca se bazeaza pe celelalte functii si disponibilitati ale subiectului (trecand succesiv de la fenomen la esenta, de la particular la general, de la concret-intuitiv la abstract-formal), ci si de faptul ca ea actioneaza ca un adevarat mecanism de comanda-control asupra celorlalte procese psihice, organizandu-le, modificandu-le in concordanta cu criteriile si exigente logice obiective: intr-un cuvant, le confera dimensiunea rationalitatii. De asemenea, centralitatea gandirii in cadrul sistemului psihic uman se demonstreaza si prin aceea ca trasaturile si functiile constiintei isi gasesc expresia cea mai inalta in structura si dinamica ei.

Continutul informational al gandirii

Gandirea este un proces de cunoastere, sau proces cognitiv, alaturi de senzatii, perceptii, reprezentari, memorie, imaginatie. Punctul comun al proceselor cognitive este reprezentat de reflectarea aspectelor sau insusirilor realitatii. Dar, in timp ce procesele senzoriale reflecta insusiri concret intuitive, accesibile simturilor, gandirea reflecta insusiri esentiale (invariante cognitive). Un invariant cognitiv exprima ceea ce este comun, constant, invariabil si definitoriu pentru o intreaga categorie de obiecte sau fenomene.

Insusirile concret intuitive fiind accesibile simturilor, ne apar asa cum sunt ele. In schimb, gandirea trece dincolo de aparenta la esenta, dincolo de particular la general. Insusirile esentiale sunt impalpabile, inaccesibile simturilor. In schimb, sunt accesibile simturilor prin intermediul unor operatii complexe de abstractizare si generalizare. Insusirile esentiale sunt extrase din realitate, indepartandu-se tot ceea ce este conjunctural, contextual, neesential.

Reflectarea din gandire este o reflectare multipla, mijlocita prin intermediul cunoasterii perceptive, a reprezentarilor, a experientei acumulate, dar mai ales prin intermediul cunoasterii stiintifice. Limbajul este un factor mijlocitor si un mecanism de integrare si vehiculare a informatiei.

Reflectarea din gandire, spre deosebire de cea din procesele senzoriale, se desfasoara pe axa timpului, intre trecut, prezent si viitor. Gandirea isi extrage continuturile din stocurile memoriei, le reactualizeaza selectiv in raport cu cerintele prezentului si emite predictii cu privire la viitor. Reflectarea din gandire prezinta un grad inalt de libertate, astfel incat se poate deplasa nu numai pe axa timpului, ci si pe verticala cunoasterii.

Funcțiile gândirii

Gandirea are o functie cognitiva, avand rolul esential in cunoasterea abstracta, formala a realitatii. In baza acestei functii, gandirea realizeaza trecerea dincolo de aparenta la esenta, dincolo de forma la continut.

O a doua functie este cea adaptativ-reglatorie. Gandirea are un rol central in

sistemul psihic uman. Pe de o parte, gandirea valorifica rezultatele celorlalte activitati si procese psihice, fiind multiplu mijlocita. Pe de alta parte, gandirea valorizeaza, dezvolta si perfectioneaza celelalte procese psihice. In acest mod, se dezvolta formele complexe ale perceptiei si observatiei, reprezentarile generale, memoria logica, imaginatia reproductiva, motivatia cognitiva etc.

Structurile operatorii ale gandirii

Gandirea este procesul psihic care dispune de cel mai vast sistem de structuri operatorii, fiind procesul psihic maximal operationalizat. Operatiile fundamentale ale gandirii sunt: analiza, sinteza, comparatia, generalizarea, abstractizarea si concretizarea. Operatiile gandirii actioneaza in cupluri operatorii ce se completeaza reciproc: analiza si sinteza, abstractizarea si generalizarea, inductia si deductia.

Prin **analiza** insusirile unui obiect sau ale unei clase de obiecte sunt separate, ordonate – in minte – dupa anumite criterii, dupa un anumit model si sunt sintetizate, refacute la fel sau in mod diferit, in functie de cerintele activitatii intelectuale.

Sinteza se defineste ca fiind recompunerea mintala a obiectului din insusirile lui initiale. **Comparatia** este operatia de evaluare prin raportare la unul sau mai multe criterii. Comparatia implica evidentierea asemanarilor si deosebirilor esentiale dintre minimum doua obiecte, persoane, evenimente, situatii, fenomene dupa minimum un criteriu comun. Comparatia poate interveni si intre minimum doua ipostaze ale aceluasi obiect, persoana etc. dupa minimum un criteriu comun.

Abstractizarea si generalizarea constituie operatiile cele mai complexe ale gandirii si au un caracter formal, se desfasoara exclusiv in plan mintal.

Abstractizarea este operatia de extragere a unor insusiri esentiale, a unor invarianti cognitivi, insusiri comune pentru o intreaga clasa, categorie. Operatia de abstractizare exprima simultan doua sensuri: pe de o parte se extrage ceva esential, iar pe de alta parte se renunta la tot ceea ce este nerelevant, accidental, contextual sau conjunctural.

Generalizarea este operatia prin care insusirile extrase cu ajutorul abstractizarii sunt extinse la o intreaga clasa de obiecte-fenomene. Abstractizarea si generalizarea opereaza simultan astfel incat, pe masura ce sunt relevate insusirile esentiale, acestea sunt extinse la categorii din ce in ce mai largi. Opuse abstractizarii si generalizarii sunt operatiile de **concretizare si particularizare**. Concretizarea ce urmeaza abstractizarii defineste prin trasaturi esentiale un obiect ideal, abstract ce intruneste insusirile esentiale. In acelasi mod opereaza particularizarea.

Inductia si deductia sunt operatiile care descriu cel mai bine evolutia gandirii pe verticala cunoasterii. J. Piaget arata ca **inductia** organizeaza datele observatiei sau experientei si le claseaza sub forma de concepte. Inductia este suportul logic al procesarii ascendente care porneste de la baza de date, experiente concret-intuitive si imagini mintale. Inductia are un caracter profund

intuitiv, se extrag relatii simple ce grupeaza o clasa de obiecte dupa criterii observabile empiric.

Rationamentul inductiv surprinde regularitatea si faciliteaza extragerea si formularea unei concluzii generale dintr-o multitudine de cazuri particulare. Limita acestui tip de rationament consta in faptul ca nu sunt utilizate cat mai multe cazuri specifice si cat mai variate. Astfel concluzia ramane valabila pana cand vom intalni o exceptie, deoarece in rationamentul inductiv intervine hazardul, el are un caracter probabilist.

Deductia descrie demersul descendent al gandirii pe verticala cunoasterii.

Rationamentul deductiv porneste de la general, prin inferente si implicatii si ajunge la cazuri particulare. Deductia debuteaza prin ipoteze sau premise demonstrate ca fiind adevarate si apoi deriva implicatiile acestor ipoteze. Daca premisele sunt adecvate atunci concluziile trebuie sa fie adevarate.

Produsul gandirii

Gandirea se finalizeaza prin concepte, judecati, rationamente, prin sisteme cognitive incheiate. Unitatea de baza a gandirii este notiunea – integrator categorial care selecteaza si sistematizeaza insusirile esentiale, legice si necesare, cu privire la o intreaga clasa de obiecte sau fenomene.

Structura de continut a procesului gandirii nu este o simpla inlantuire de notiuni luate separat, ci un sistem de relationare logica a notiunilor in judecati si a acestora in rationamente.

Judecata este o structura informationala mai complexa, care reflecta obiectul in relatie cu alte obiecte sau dezvaluindu-i anumite insusiri, care in notiunea luata separat sunt ascunse. Rationamentul este o structura informationala discursiva si ierarhizata, in care gandirea porneste de la anumite date (judecati) si ajunge la obtinerea altora noi (concluzii).

Cel mai important aspect psihologic al notiunii ca produs al gandirii este trairea ei in plan subiectiv ca semnificatie. A gandi inseamna a intelege, a patrunde semnificatia notiunilor cu care operam. Altfel, notiunile nu sunt decat, cel mult, etichete verbale lipsite de continut.

Componentele si structura gandirii

In abordarea proceselor cognitive sunt discutate doua componente importante ale gandirii: una *informationala*, care se refera la continut (informatii despre obiecte, fenomene etc.) si cealalta *functionala*, referindu-se la transformari ale informatiilor si obtinerea unor produse noi, care sa asigure adaptarea individului la mediu.

Componenta *informationala* este constituita din ansamblul notiunilor si conceptiilor ca forme generalizate de reflectare a insusirilor obiectelor si fenomenelor. “Un concept este un raspuns comun la o clasa de fenomene al caror membri manifesta cateva trasaturi comune” (Osgood, 1953). La randul sau Munn (1965) considera ca “un concept este procesul care reprezinta asemanarile unor obiecte, situatii, evenimente,

altminteri diferite. Conceptele sunt produse ale rationamentelor si odata dezvoltate joaca un rol important in gandirea ulterioara... conceptele sunt condensari de experiente trecute” (p.237). Vinacke caracterizeaza mai amplu conceptele referindu-se la continutul, modalitatile de utilizare si nivelul lor de structurare in mintea omului. Cele sapte caracteristici ale conceptului stabilite de el sunt urmatoarele: 1) conceptele nu sunt date senzoriale, ci sisteme care sunt produse de raspunsurile noastre la diferite situatii trecute caracteristice; 2) utilizarea lor inseamna de fapt aplicarea experientei trecute la situatia actuala; 3) conceptele reunesc datele senzoriale independente; 4) la om cuvintele sau alte simboluri sunt mijloacele de legatura ale elementelor independente ale experientei noastre; 5) conceptele au doua moduri de utilizare: cea extensiva, comuna pentru toti oamenii, si cea intentionala, care variaza de la individ la individ; 6) un concept nu este obligatoriu “rational”; 7) un concept poate exista fara a fi formulat intr-o maniera constienta (dupa Delay si Pichot , 1969, p.242). Rosch (1975) definea conceptul ca “prototip al obiectului”, iar Changeux (1983) arata ca el este “o imagine simplificata, scheletica, redusa la trasaturile esentiale formalizate ale obiectului desemnat” (p.179). Pentru logicieni conceptele definesc clase de obiecte date sau construite, ele fiind comune pentru toti oamenii. Pentru psihologi, ele sunt sisteme de raspunsuri invatate, care “permit organizarea si interpretarea elementelor furnizate prin perceptiile noastre si care influenteaza comportamentul, indiferent de toate stimularile venite din mediu, permitandu-ne sa aplicam automat experienta noastra trecuta la situatiile prezente” (Delay si Pichot, 1969, p.241). In mintea omului conceptele nu sunt izolate, ci inlantuite unele de altele, formand sisteme conceptuale.

Componenta **operationala** a gandirii cuprinde ansamblul operatiilor si procedeele mentale de transformare a informatiilor, de relationare si prelucrare, combinare si recombinaie a schemelor si notiunilor, in vederea obtinerii unor cunostinte noi sau rezolvarii unor probleme. Gandirea foloseste doua categorii de operatii: unele sunt *fundamentale*, de baza, fiind prezente in orice act de gandire si constituind scheletul ei (analiza, sinteza, comparatia, abstractizarea, generalizarea, concretizarea logica), altele sunt *instrumentale*, folosindu-se numai in anumite acte de gandire si particularizandu-se in functie de domeniul de cunoastere in care este implicata gandirea. In randul acestora din urma intalnim mai multe modalitati

si procedee operationale care se clasifica in perechi opuse.

Cele doua componente ale gandirii nu sunt independente una de alta, ci intr-o foarte stransa interactiune si interdependenta. Ele se imbina dand nastere la adevarate structuri pe care le denumim *structuri cognitive ale gandirii*. Acestea pot fi definite ca fiind sisteme organizate de informatii si operatii ce presupun organizare si diferentiere interioara intre elementele componente, coerenta si

operativitate ca și tendința de a se asocia cu alte sisteme cognitive ale intelectului. Rolul lor fundamental este de a media, filtra intrările în gândire. De aceea, în funcție de natură, consistența și corectitudinea lor pot facilita sau, dimpotrivă, perturba depășirea dificultăților. Cele mai cunoscute fenomene de influență negativă a structurilor cognitive ale gândirii asupra procesului rezolvării problemelor sunt:

fenomenul "orbirii" gândirii care constă în imposibilitatea sesizării a ceea ce este esențial într-o problemă încărcată cu multe date superflue, de prisos, ascunse, mascate, așezate dezordonat;

fenomenul stereotipiei gândirii, adică perseverarea ei în aceeași direcție sau manieră de lucru și atunci când condițiile problemei s-au schimbat;

fenomenul fixității funcționale constă în imposibilitatea de a da unor obiecte și alte utilizări decât cele normale, firești, în vederea utilizării lor în alte scopuri.

Psihologii care au cercetat experimental aceste fenomene (Katz, 1949; Duncker, 1935; Maier, 1933; Bulbrook, 1932 etc.), au arătat că ele se datorează sărăciei, rigidității, lipsei de suplete a structurilor cognitive ale gândirii.

Gândirea ca proces psihic central

Argumente privind centralitatea gândirii:

- este *definitivă* pentru om ca subiect al cunoașterii logice, rationale;
- valorifică *resursele* celorlalte funcții și procese psihice pe care le *orientează* și *coordonează*.

Gândirea are un caracter procesual – exprimă caracterul infinit al cunoașterii umane care nu ajunge niciodată la produse cognitive definitive.

Modelul tridimensional al intelectului. J.P. Guilford afirmă existența a trei factori componenți ai intelectului: *5 operații* (evaluare, gândire convergentă, gândire divergentă, memorie, cogniție); *4 continuturi* (comportamental, semantic, simbolic, figural); *6 produse* (unități, clase, relații, sisteme, transformări, implicații). Combinarea acestora conduce la identificarea a 120 (5x4x6) de capacități ce pot fi descrise în termenii unor operații, continuturi și produse specifice.

Guilford identifică patru caracteristici de ansamblu ale funcționării gândirii: *flexibilitatea*, *fluiditatea*, *originalitatea* și *elaborarea*.

Gândirea contrafactuală

Termenul contrafactual (engl. *counterfactual*) înseamnă, literal, contrar faptelor. Gândirea contrafactuală se referă la simulări mentale de tipul „dacă”, „numai de-ar fi” ale unor evenimente care au avut loc în realitate și pe care oamenii le dezvoltă ca răspuns la acestea.

De cele mai multe ori gândurile contrafactice se referă la acțiuni cu finalitate negativă, însă pot fi construite și alternative mentale ale evenimentelor factuale pozitive. Gândul că o acțiune desfășurată cu succes ar fi putut avea o finalitate mai puțin bună amplifică starea afectiv pozitivă care însoteste rezultatul

factual, ofera confirmarea utilitatii comportamentului utilizat si întareste încrederea în fortele proprii.

Gândind la ceea ce ar fi putut sa fie altfel, mai ales atunci când alternativele construite sunt dezirabile, face ca trairile emotionale sa creasca în intensitate. În al doilea rând, ea influenteaza o serie de inferente sociale care includ cauzalitatea, vina, disculparea, regretul sau expectantele. In al treilea rand se poate discuta functionalitatea sa prin intermediul variatelor consecinte afective si emotionale. Desi trairile emotionale negative determinate de gândurile contrafactice au fost puse în legatura cu depresia si alte tulburari, studii recente sugereaza ca ele ne ajuta sa ne adaptam comportamentul la situatiile cu care urmeaza sa ne confruntam, pe baza unor scheme îmbunatatite de actiune.

concept – este o constructie simbolica, istorica, instrument al informatiei corecte si al stiintei; este o entitate esentiala si ideala exprimata printr-o forma lingvistica sau semn – evocate de un agent in cunostinta de cauza; expresia minima lingvistica ce desemneaza un concept sau o idee se numeste termen.

judicata – aprecierea unui raport intre diferite idei sau concluzia unui rationament; nu se poate exercita fara un minimum de inteligenta si de cunoastere, dar nu se reduce la aceasta; termenul are mai multe acceptiuni: poate fi privita ca un *act de gandire*, poate fi o *operatie* sau poate fi considerata o *entitate*.

rationament – forma a gandirii si act mental prin care gandirea, pornind de la o serie de cunostinte date, deriva din ele cunostinte noi; se disting, in general, patru forme: *r. deductiv*, *r. inductiv*, *r. ipotetico-deductiv*, *r. transductiv*.

perceptie – procesul de cunoastere activ implicat in adaptarea curenta, prin care se reflecta obiecte, fenomene, fiinte si persoane in pozitiiile, miscarile si totalitatea insusirilor lor.

Jean Delay (1907-1984), medic psihofiziolog si scriitor francez (pseudonim Jean Faurel). Membru al Academiei franceze. Studii si contributii privind diferite probleme ca: *Les astereognozie et la sensibilite cerebrale* (1934); *Les ondes cerebrales et la psychologie* (1941); *Les dissolutions de la memorie* (1942); *Les maladies de la memorie* (1943); *La psychophysiologie humaine* (1944); *L'electrochoc et la psychophysiologie* (1945); *Les methodes biologues en clinique psychiatrique* (1950). I se datoreaza, dupa Coubet C. (1980), denumirea de *neuroleptice* si *thymoanaleptice* pentru substantele psihofarmaceutice respective.

J.P. Guilford, si-a sustinut doctoratul la Universitatea Cornell (S.U.A. 1927). A avut functii didactice la universitatile din Illinois, Kansas, Nebraska, Southern California. In 1949 a fost numit director al unui proiect important de cercetare ai al unui Institut de cercetari complexe psihologice in domeniul controversat al personalitatii. Activitatea sa foarte fecunda l-a facut remarcat si a fost ales in 1950 presedinte al Asociatiei Psihologilor americani. Cateva dintre lucrarile lui: *Psychometric methods* (1954); *Personality* (1959); *The nature of human intelligence* (1967); *The analysis of*

intelligence (1971). Pentru meritele sale deosebite in dezvoltarea psihologiei, Guilford a fost distins cu **Legiunea de Onoare a Academiei de Stiinte** din S.U.A..

Activitatile gandirii

1. **Conceptualizarea** – formarea si integrarea conceptelor. Activitatea a fost studiată de mai multi cercetatori: Galton considera ca notiunile se formeaza prin suprapunerea si contopirea imaginii obiectelor; Ach arata ca scopul activitatii este fundamental, deoarece scopul determina aparitia unei tendinte care orienteaza procesul formarii de notiuni; Vagotski arata ca nu scopul ci mijlocul cu ajutorul caruia este organizata activitatea este important, etapizand formarea notiunilor in:
 - a. etapa gandirii sincretice care cuprinde formarea imaginii: pe baza de incercari si erori; pe baza intalnirii spatiale si temporale ale obiectelor; pe baza aducerii la aceeasi semnificatie a reprezentarilor din gandirea copilului;
 - b. etapa gandirii complexuale: complexul asociativ; colectiile; complexul in lant; complexul asociativ difuz; pseudonotiunea;
 - c. etapa gandirii notionale: separarea, abstractizarea si izolarea elementelor; notiuni potentiale
2. **Intelegerea** – activitatea de sesizare si relevare a relatiilor esentiale dintre obiectele si fenomenele lumii reale, care se realizeaza prin asocierea treptata si repetata a unor simboluri verbale cu diferite obiecte si incorporarea noilor cunostinte in cele vechi, denumite si “idei ancora”.
3. **Rezolvarea problemelor** – proces esential al gandirii care intra in functiune in situatii care cer o rezolvare, fiind fundamental in procesul adaptarii.
4. **Creativitatea** – forma extrema a rezolvarii problemelor care duce la un nou nivel de sinteza, superior celui propus de rezolvarea problemelor.

8. LIMBAJUL

Gandirea este procesul psihic cognitiv superior care prin intermediul operatiilor mintale (analiza, sinteza, comparatia, abstractizarea, generalizarea), reflecta insusirile esentiale si relatiile dintre obiectele si fenomenele lumii, sub forma notiunilor, propozitiilor (judecatilor si rationamentelor) .

Notiunea, fiind elementul de baza al gandirii, rezulta ca limbajul se evidentiaza chiar din definitia acestui complex fenomen psihic, intrucat notiunea este tocmai semnificatia cuvantului ca element constitutiv al limbajului si, deoarece semnificatia cuvantului ca element constitutiv al limbajului si, deoarece semnificatiile, intelesurile, sunt de natura ideala si nu pot exista independent de un purtator material (cuvantul rostit, scris, citit), apare ca evidenta legatura dintre gandire si limbaj.

Limbajul este activitatea psihica de comunicare intre oameni prin intermediul limbii, ori comunicarea (transmiterea de informatii) presupune vehicularea unor semnificatii intr-un "emitor" si un "receptor", ceea ce nu se poate realiza decat prin utilizarea unor "coduri" care sa permita, materializarea acestor "mesaje", codurile putand fi semnele (cuvintele) diferitelor limbi naturale, limbajul mimico-gesticular (specific surdo-mutilor), sau alfabetul Morse, etc. O alta componenta esentiala a unui sistem de comunicare este conexiunea inversa (feedback) ce are rolul de a regla emisia mesajelor in functie de efectele produse.

Legatura dintre gandire si limbaj se evidentiaza insa si in situatiile in care diferite perturbari ce se pot produce in cadrul unui influenteaza negativ si pe celelalte; altfel spus, afectarea accidentala a mecanismului complex al gandirii (intalnite in boli psihice) se manifesta si prin dificultati ale comunicarii.

Asadar, gandirea se formeaza si se dezvolta prin intermediul limbajului in absenta caruia ramane la un stadiu primitiv (a se vedea cazurile de copii salvatici sau copiii surzi din nastere).

Formele limbajului:

1. Nonverbal – expresii emotionale ce insotesc comportamentul
2. Verbal:
 - a. exterior – comunicarea cu ceilalti. Poate fi oral (dialog sau monolog) sau scris. Dialogul poate avea doua forme: limbaj situativ (poate fi inteles numai daca te afli in situatia la care se refera cel care vorbeste), care este folosit de copiii mici; limbaj contextual – este pe deplin evoluat fiind suficiente propozitii si denumiri pt. imaginarea corecta a unei situatii.
 - b. interior – insoteste gandirea abstracta si se desfasoara aproape fara intrerupere in stare vigila. Este o comentare a situatiilor care se ivesc, a intentiilor, mijloacelor etc. Este eliptic, comprimat si pentru explicitarea sa in exterior este necesara interventia gandirii si accesarea memoriei.

9. IMAGINATIA

Imaginatia - proces cognitiv de selectare si combinare in imagini noi, elemente din experienta anterioara sau de generare de imagini fara corespondent in aceasta experienta. Produsul activitatii imaginative nu se reduce doar la imagini singulare, disparate, ci presupune proiecte si planuri complexe, care se obiectiveaza in diferite forme – inovatii, inventii, descoperiri, opere literare, muzicale, plastice, etc.

Jeanne Bernis (1958) arata ca "Imaginatia este definita, in general, ca fiind facultatea pe care o are spiritul de a produce imagini – ceea ce inseamna fie simpla reproducere a senzatiilor in absenta obiectelor care le-au provocat, fie creatiile libere ale fanteziilor noastre". Aceasta definitie surprinde existenta a doua forme ale imaginatiei: una legata direct de perceptie (imaginatia reproductiva), cealalta cu radacini in lumea interioara (imaginatia creatoare).

Imaginatia este procesul psihic prin care, pornindu-se de la imaginile stocate in memorie, se ajunge la imagini psihice noi. Produsul sau rezultatul imaginatiei este, asadar, o imagine psihica diferita de imaginea stocata in memorie.

Spre deosebire de perceptie imaginatia nu se realizeaza in conditiile contactului direct, nemijlocit, cu obiectele din realitate. Ea se realizeaza doar in plan ideal-mental. Legatura dintre subiect si obiectele din realitate este astfel mediate de imaginile aflate in memorie. Prin imaginatie subiectul anticipeaza fenomenele; descopera obiecte si relatii intre lucruri pe care prin perceptie directa nu le poate constata.

"Imaginea mintala este o reprezentare cognitiva care contine informatii despre forma si configuratia spatiala (pozitia relativa) a unei multimi de obiecte, in absenta actiunii stimulilor vizuali asupra receptorilor specifici." (Mircea Miclea, 2003).

Imaginatia joaca un rol fundamental in activitatea umana, fiind o veriga componenta centrala a creativitatii. Ea sprijina consistent cunoasterea realitatii date si a viitorului, a posibilului.

Spre deosebire de gandire, careia ii sunt caracteristice reguli si norme riguroase, care ii determina compatibilitatea cu realitatea obiectiva, imaginatia este libera de norme, ea fiind dinamica nu numai in zona realului perceptibil, ci si in cea a fantasticului si fantasmagoricului. Ea nu are asadar limite, ceea ce-i confera intotdeauna o nota de inedit, de noutate. Trebuie subliniat totodata ca imaginatia isi extrage continuturile si din zonele profunde ale inconstientului, supunandu-le in timpul visului la combinari si transformari dintre cele mai variate.

In cursul vietii, odata cu ontogeneza, imaginatia urmeaza o traiectorie complexa: exuberanta si nearticulata in copilarie, apoi structurata, persistenta si orientata finalist constructiv in adolescenta, productiva si instrumentala in tinerele si saraca si rigida in perioada varstei a III-a. Pe masura dezvoltarii si consolidarii structurilor gandirii, imaginatia se muleaza din ce in ce mai mult pe probleme reale, integrate activitatilor sociale actuale in domeniul artei, tehnicii, stiintei.

Din punct de vedere al mecanismelor interne prin care se realizeaza, imaginatia se organizeaza in adancime pe cateva niveluri functionale, si anume: nivelul oniric, nivelul reveriei si nivelul intentional orientat, in cadrul caruia se delimiteaza imaginatia reproductiva, imaginatia creatoare si visul de perspectiva.

Specificul imaginatiei este caracterizat de:

- a) generarea de imagini noi, pornind fie de la fapte reale date in experienta anterioara, fie crearea prin mecanisme proprii de imagini „pure”, fara legatura aparenta cu realul;
- b) operarea cu imagini exclusiv in limitele imageriei secundare si ale fanteziei, realizandu-se combinari, amplificari, reordonari etc.;
- c) o minima originalitate a modului de operare cu datele initiale si a produsului final;
- d) caracterul conventional, figurativ si simbolistic al functiei designative a imaginilor elaborate. Imaginatia este elementul central in structura creativitatii, ca dimensiune globala a personalitatii.

Funcțiile imaginatiei:

functie cognitiva, ea avand roluri importante in largirea sferei cunoasterii, explorand zone noi si cautand solutii noi la problemele existente. Daca gandirea adanceste sfera cunoasterii, imaginatia largeste aceasta sfera si ofera astfel gandirii noi teritorii;

functie adaptativ reglatorie, care exprima locul si rolul imaginatiei in sistemul psihic uman, ea constituind procesul predilect al creativitatii. Imaginatia confera constiintei dimensiunea explorativa si creatoare.

Structuri operatorii ale imaginatiei:

- a) Modificarea sau schimbarea proportiilor lucrurilor prin diminuarea sau amplificarea lor (ex. „Guliver in tara piticilor”, „Flamanzila”, „Setila” etc.).
- b) Amalgamarea (aglutinarea) – combinarea de elemente si tra sa turi esent iale luate de la lucruri diferite (ex. Ducipalul lui Al. Macedon).
- c) Schimbarea raporturilor cauzale (ex. un piepten aruncat de Fa t-Frumos duce la aparit ia unei pa duri).
- d) Substitut ia (inlocuirea unor elemente cu altele, a unor obiecte cu altele).
- e) Schematizarea (redarea unor fenomene, procese relat ii printro schema);
- f) Tipizarea (redarea unei tra sa turi generale printr-un prototip individual: avarit ia intruchipata de Hagi Tudose).
- g) Transformarea.
- h) Rearanjarea.
- i) Analogia.
- j) Adaptarea etc.

Formele imaginatiei.

Imaginatia se manifesta sub mai multe forme, diferentierea facandu-se dupa:

a. natura produsului:

1. imaginatia reproductiva;
2. imaginatia creatoare;

b. dupa domeniul de aplicatie:

1. imaginatia artistica (literara, muzicala, plastica);
2. imaginatia tehnica, exprimata in inovatii si inventii;
3. imaginatia stiintifica, exprimata in conceperea strategiilor si proiectelor de cercetare, in elaborarea modelelor explicative etc.;
4. imaginatia arhitectural-constructiva, exprimata in crearea unor forme si stiluri noi de constructii;
5. imaginatia manageriala, care consta in elaborarea celor mai ingenioase si eficiente moduri de conducere si administrare etc.

c. dupa prezenta sau absenta intentiei:

1. imaginatia voluntara – caracterizata prin prezenta atat a scopului, cat si a efortului voluntar; focalizata si condusa constient;
2. imaginatia involuntara (reveria) – mult mai bogata decat prima datorita libertatii si neconformarii la modelele rationale.

Produsul imaginatiei

Finalitatea subiectiv comportamentala a imaginatiei este un proiect, o imagine noua, o noua idee, un nou aranjament, o noua configuratie. Fiecare dintre formele imaginatiei se finalizeaza in plan subiectiv intr-o maniera proprie.

Astfel, visul din timpul somnului este trait ca o derulare haotica de imagini, emotii, pulsuni, dorinte. Reveria este traita ca o derulare de imagini animate de proiecte, ipoteze si aspiratii. Imaginatia reproductiva este traita ca o desfasurare de imagini despre realitati si situatii pe care le-am perceput. Imaginatia creatoare este traita ca proiect, ca model, cu un anumit coeficient de originalitate. Visul de perspectiva este trait ca un proiect mintal al drumului propriu sau al drumului propriu al unui proiect de la imaginare la realizare.

In concluzie, produsul imaginatiei il constituie proiectul, modelele anticipative ale realitatii.

Imaginatie si creativitate

Studiile sistematice asupra creativitatii au ca data de inceput acceptata de specialisti anul 1950 (Welsh G.S., 1973, p.231; Puccio G.J., 1989, p. 13), cand J.P. Guilford, in calitate de presedinte al Asociatiei Americane de Psihologie, elaboreaza declaratia inaugurala intitulata "Creativity", in care atragea atentia asupra neglijarii acestui subiect de catre psihologi si a saraciei studiilor intr-o arie fundamentala a comportamentului uman cu atat de largi implicatii economice si sociale (Guilford J.P., 1950).

Creativitatea presupune capacitatea sau aptitudinea de a realiza ceva original. Actul creator este insa un proces de elaborare prin inventie sau descoperire, cu ajutorul imaginatiei creatoare, a unor idei sau produse noi,

originale de mare valoare si aplicabile in diferite domenii de activitate. Asupra creativitatii au fost formulate mai multe teorii de-a lungul vremii:

teoria asociationista,elaborata de Nednik(1962), care considera creativitatea un proces de organizare si transformare a unor elemente asociative in combinatii noi, pe baza gandirii;

teoria gestaltista (configurationista) defineste creativitatea ca produs al imaginatiei (nu a gandirii logice), cu ajutorul careia sesizam brusca lacunele din configuratia intregului, completandu-le;

teoria transferului il are ca reprezentant pe Guilford. El concepe creativitatea ca o etapa a invatarii, transferabila si in alte domenii de activitate.

Creativitatea este, deci, un proces mai complex. Ea face posibila crearea de produse reale sau pur mintale, constitund un progres in planul social. Componenta principala a creativitatii o constituie imaginatia, dar creatia de valoare reala mai presupune si o motivatie, dorinta de a realiza ceva nou, ceva deosebit. O alta componenta este cea volitiva (vointa), perseverenta in a face numeroase incercari si verificari.

Imaginatia, deci si creativitatea, presupun trei insusiri:

a) fluiditate - posibilitatea de a ne imagina in scurt timp un mare numar de imagini, idei, situatii etc.; sunt oameni care ne surprind prin ceea ce numim in mod obisnuit ca fiind "bogatia" de idei, viziuni, unele complet nestrusnice, dar care noua nu ne-ar putea trece prin minte;

b) plasticitate - usurinta de a schimba punctul de vedere, modul de abordare al unei probleme, cand un procedeu se dovedeste inoperant; sunt persoane "rigide" care greu renunta la o metoda, desi se vadeste ineficienta;

c) originalitatea - expresia noutatii, a inovatiei; ea se poate constata, cand vrem sa testam posibilitatiile cuiva, prin raritatea statistica a unui raspuns, a unei idei.

Stadiile (etapele) procesului creator sunt aproximativ aceleasi in toate domeniile:

a) **Stadiul pregator** al aparitiei, sesizarii, delimitarii problemei, identificarii obiectului, fenomenului ce poate fi obiect al produsului creator. In aceasta etapa un rol important il are sensibilitatea la probleme a subiectului, bogatia fondului informational interdisciplinar, capacitatea de mobilizare a subiectului pentru antrenarea si mentinerea in procesul creator.

b) **Stadiul incubatiei** este intervalul in care, chiar daca subiectul nu mai este fixat constient asupra obiectivului sau, procesul de creatie continua sa se desfasoare in inconstient.

c) Stadiul urmator este cel al **iluminarii** sau al aparitiei solutiei, momentul intuitiei acesteia, al vizualizarii obiectului nou creat.

d) **Stadiul verificarii** sau **elaborarii finale** in care solutia identificata este verificata in practica si apoi implementata.

Scoala americana de creatologie propune un model mai detaliat al procesului rezolvării creative a problemelor în care nu se mai precizează stadiul incubării și iluminării. Modelul american cuprinde următoarele faze: **stadiul găsirii faptului, stadiul delimitării problemei, stadiul generării de idei, stadiul delimitării soluției, stadiul acceptării soluției și evaluării ei, stadiul verificării în practică a soluției.**

În toate stadiile există o fază divergentă în care sunt luate în discuție sau avute în vedere cât mai multe probleme și idei și o fază convergentă în care se evaluează și se selectează ideile, problemele, soluțiile.

6. INVATAREA

PENTRU A INTELEGE CAT MAI BINE ACEST CAPITOL FUNDAMENTAL PENTRU ACTIVITATEA DVS., STUDIATI CAPITOLUL *PSIHOLOGIA INVATARII* DIN LUCRAREA LUI ANDREI COSMOVICI "PSIHOLOGIE GENERALA", ED. POLIROM, 1996. DE ASEMENEA SUGERAM STUDIAREA LUCRARII "PSIHOLOGIA EDUCATIEI", AUTOR DORINA SALAVASTRU, ED. POLIROM, 2004.

O teorie asupra invatarii constituie un ansamblu de propozitii (judecati) coerente stiintific elaborate care ofera o descriere sistematica si o explicitare a fenomenelor studiate precum si unele predictii pentru desfasurarea ulterioara a lor in conditii asemanatoare sau schimbate. In psihopedagogia invatarii, teoriile asupra invatarii pastreaza, in cea mai mare parte, elementele acestei definitii. Vastitatea domeniului invatarii, multitudinea cercetarilor efectuate plecand de la diferite ipoteze atat pe oameni cat si pe animale, diversitatea conceptiilor cercetatorilor explica varietatea teoriilor despre invatare si chiar lipsa de unitate a terminologiei utilizate. Incercand o sinteza a principalelor teorii vom desprinde principalele mecanisme explicative ale invatarii.

Teorii asociationiste

Teoriile asociationiste explica viata psihica prin "asociatii" intre imagini; la inceputul sec XX, ele sunt indeobste sustinute prin cercetari experimentale efectuate pe animale.

a) **conditionarea clasica:**

I.P.Pavlov (1849-1936) a descoperit reflexele conditionate (legaturi temporale intre diferiti stimuli din ambianta si anumite activitati ale organismului). Dupa el, invatarea n-ar fi decat o succesiune de reflexe conditionate. Esenta acestei invatari este "*substituirea de stimuli*", iar tipul de invatare este *invatarea de semnale*.

Se impune precizarea ca invatarea de semnale este importanta si pentru om, dar ea nu se mai bazeaza exclusiv pe "intarirea" clasica, pavloviana, ci este legata mai ales de cel de al doilea sistem de semnalizare, sistemul integrator, de abstractizare a realitatii, sistem care permite autoreglarea.

b) **conditionarea instrumentala - operanta**

Deși are la bază tot formarea de conexiuni este bazată nu pe substituție de stimuli ci pe substituție de reacții. După reprezentanții acestei teorii :

- învățarea este mai mult expresia unui fenomen de transfer ce apare la nivelul comportamentului și mai puțin un proces fiziologic subiacent (Watson),
- condiționarea este instrumentală sau operantă - comportamentul este produs deci de organism, nu de stimul (Skinner).

- învățarea este constituită dintr-o succesiune de încercări și erori în care esențială este înlocuirea erorilor prin încercări reușite - legea efectului (Thorndike) în care condiționarea răspunsului este legată de întărire.

- învățarea nu provine atât din întărire cât prin contiguitate: un răspuns care a apărut într-o situație dată, va tinde să reapară când sunt prezenți respectivii stimuli deci, recompensa sau pedeapsa nu produc reacția, ci reduc posibilitatea unei reacții neadecvate.

- învățarea poate fi astfel numită învățare graduală (Guthrie),

- Este învățat răspunsul care face să se reducă tensiunea prin satisfacerea trebuințelor (Clark Hull).

Precizări: și în această formă de condiționare se pune accentul pe aspectul mecanic al învățării, pe virtuțile repetiției, dar spre deosebire de animale, omul

a) repetă mult mai puțin erorile,

b) nu se străduiește prea mult să găsească soluția singur, ci caută să folosească unele și procedee deja cunoscute ca adecvate situației respective (de aici importanța unui repertoriu bogat),

c) în procesul învățării, primei etape ("rezolvarea problemei") îi urmează cea de consolidare a soluției prin memorare inteligentă,

d) tot timpul în învățare are nevoie de energie și perseverență, ambele dependente de motivație și voință.

Fără a fi suficiente pentru o explicație completă a învățării, teoriile condiționării relevă câteva aspecte importante, demne de a fi reținute:

- rolul repetiției în organizarea noii experiențe ce urmează a fi reținute

- necesitatea exercitiului pentru stabilizarea noului comportament

- principiul motivării individului în învățare, al mobilizării întregii sale ființe pentru elaborarea de comportamente noi

- rolul succesului, al efectului pozitiv obținut în învățare, pentru întărirea noilor comportamente elaborate

Teoriile cognitive ale învățării

Pornesc de la concepția că învățarea este un proces care se bazează nu atât pe conexiunea S(stimul)–R(răspuns) cât pe orientarea conștientă spre scop, descifrarea semnificațiilor situației, intuirea soluției necesare.

Teoria învățării cognitive are ca punct de plecare existența unor fenomene cunoscute:

1. Factorul cel mai important care influențează învățarea rezidă în cantitatea, claritatea și organizarea cunoștințelor existente ale celui care învață – *hartă (structura) cognitivă*. Condiția învățării eficiente este deci, pentru toate categoriile de material, **corespondența cu structura cognitivă**.

2. Materialul de învățat trebuie să posede calitatea substantialității (natura sa să nu se schimbe dacă se folosește o formă verbală diferită) și *relația* dintre noul item și cunoștințele din structura cognitivă trebuie să fie nearbitrară. Condiția învățării eficiente este ca materialul de învățat să aibă

semnificatie logica (*calitate de substantialitate si relatie nearbitrara cu structura cognitiva*)

3. In sfarsit, sa existe *dispozitie de invatare* prin care sensului logic al cunostintelor sa se adauge **sensul psihologic**, invatarea fiind prin excelenta o experienta individuala, proprie celui care o efectueaza.

Ceea ce se invata nu sunt relatiile S-R, ci *cognitiile* -seturi de asteptari in cunoastere, un fel de "harti cognitive" din experienta subiectului, complexe mintale mijloc-scop si semnificatiile generalizate, intelesurile.

In acest context, cel care invata este privit ca un sistem energetic-dinamic asezat intr-o ambianta ce reprezinta un complex de alte sisteme energetice-dinamice; acestea interconditioneaza cu sistemul mare prin ajustari, adaptari, modificari, deci prin invatare, schimbarile sunt logice si insusite sub forma principiilor si generalizarilor:

a) Subiectul uman percepe relatiile semnificative din ambianta, le intuieste si le rezolva. Ambianta este perceputa ca structura, ca un intreg, subiectul reorganizandu-si experienta pana ajunge la "intelegere". O insemnata deosebita se da organizarii stimulilor ca parti ale unui intreg si "insight"-ului (intelegerea sensului pe care il are lumea organizata) -teoria "gestaltului"(Wertheimer, Kohler, Kofka)

b) Diferitele atitudini sunt raportate la nivelul de aspiratii care este determinat de ambianta comportamentala structurata dupa experienta proprie si de mediul social care stabileste ce anume este recompensat sau penalizat.

c) Subiectul devine participant activ in procesul de invatare, organizand stimulii, acordandu-le semnificatii si raspunzand in consecinta. Invatarea reprezinta formarea unei unitati sintetice (structuri de tip "gestalt") intre datele cognitive. In virtutea acestor structuri, aparitia unor fenomene va produce asteptarea producerii si a altor fenomene care vor mijloci reactiile comportamentale ale individului. Ceea ce invata subiectul uman nu este actul, ci mijlocul de a ajunge la o tinta determinata obiectiv. (Tolman). In timp ce asociationistii reduc comportamentul la minimum de elemente, Tolman vorbeste de intregul comportament: invatarea porneste de la trebuinte dar consta in perceperea de catre cel care invata a stimulilor care devin "semne" ca actiunea va conduce la satisfacerea scopului.

Teoriile actiunii

a) **Teoriile "genetice"** au in vedere evolutia prin invatare a intelectului copilului. Ele pleaca de la conceptia lui J.Piaget (1896-1980) dupa care invatarea este un proces de achizitie prin mijlocirea experientei anterioare. Ea cuprinde atat formarea de deprinderi cat si invatarea legilor fenomenelor, in esenta presupune asimilarea si acomodarea ca parti ale procesului adaptativ. Invatarea este transformarea unei scheme de actiune senzorio-motorie sau cognitiv reactionala ce tinde sa asimileze obiectele prin incorporare la conduita dar care poate fi si o conduita compensatorie (de acomodare la obiectele care rezista asimilarii).

Faza de asimilare reprezinta invatarea sub forma transferului iar faza de acomodare este invatarea sub forma generala a modificarii schemelor reactionale sub efectul reusitei.

Pentru Piaget, motivatia este inclusa in insasi acest dublu proces de asimilare/acomodare: "Formele elementare ale deprinderilor provin din

asimilarea unor elemente noi la schemele anterioare care în speta sunt scheme reflexe, asimilarea unui element nou la o schema anterioară implică deci la rândul ei, integrarea acestora într-o schema superioară. În cazul apariției disonanței între schema și subiect sau situație, se produce o reechilibrare prin asimilare (incorporare mai mult sau mai puțin deformată a obiectului pentru a corespunde schemei inițiale) și acomodare (modificarea schemei însăși pentru a se potrivi obiectului – compensație)”

Învățarea are la bază fenomenul echilibrării active dintre subiect și obiect, motiv pentru care teoria se mai numește “a echilibrării”.

b) Pornind de la ideea unității conștiinței cu activitatea, **teoriile acțiunilor intelectuale** arată că procesul formării acțiunilor se desfășoară în etape: *“activitatea psihică fiind rezultatul transformării unor acțiuni materiale exterioare în planul reflecției, adică al percepției, al reprezentării și al notiunii”* (Leontiev, Galperin și colaboratorii lor dezvoltând premise care au fost formulate încă de Vigotski).

Etapele învățării sunt familiarizarea cu sarcina, executia acțiunii, materializarea ei, transferul acțiunii în planul vorbirii fără sprijinul lucrurilor, transformarea acțiunii în limbaj interior – formă redusă, concentrată. Din această perspectivă, acțiunea umană are 4 proprietăți primare: a) nivelul la care se efectuează -cu obiectele și reprezentările lor, în vorbirea cu glas tare, în plan mintal, b) măsura generalizării ei, c) completitudinea operațiilor efectiv îndeplinite, d) măsura însușirii ei.

Precizare: În teoriile cognitive și în cele ale acțiunii, formarea acțiunilor mentale constituie fundamentul pentru toate celelalte procese psihice, cheia dezvoltării psihice. Învățarea se bazează mai mult pe gândire și înțelegere prin raportare la “hartă cognitivă”, în condițiile existenței unei corespunzătoare “dispoziții de învățare”, decât pe repetare și întărirea răspunsurilor comportamentale.

Învățarea cumulativ ierarhică

În cartea sa *Condițiile învățării* psihologul american R. Gagné face o expunere mai analitică asupra învățării identificând 8 niveluri ale învățării cu o complexitate crescândă în așa fel încât o învățare mai complexă presupune realizarea prealabilă a celorlalte moduri de învățare mai simple:

1. învățarea de semnale (cf Pavlov),
2. învățarea stimul – răspuns (cf Thorndike),
3. înlănțuirea de mișcări (când o mișcare o declanșează pe următoarea),
4. asociațiile verbale (când un cuvânt le declanșează serii de cuvinte, imagini și reacții),
5. învățarea prin discriminare (accentuându-se distincțiile),
6. învățarea conceptelor concrete,
7. învățarea regulilor, a legilor, a formulelor și notiunilor abstracte,
8. rezolvarea de probleme.

În concluzie, esența unui proces eficient de învățare este dezvoltarea gândirii abstracte, în crearea independenței și inițiativei în soluționarea problemelor complexe.

III. STIMULAREA SI ENERGIZAREA COMPORTAMENTALA

1. MOTIVATIA

Comportamentul uman, ca reflexie, extensie si raspuns la procesele cognitive nu ar fi putut sa ajunga pana la nivelul actual daca omul nu ar fi fost stimulat si energizat pentru dezvoltarea unor forme comportamentale complexe. Pentru eficienta comportamentala s-a dezvoltat un sistem activator care are efecte de intensificare a activitatii. Acesta are ca baza fiziologica formatiunea reticulata (din trunchiul cerebral), iar ca baza psihologica motivatia si afectivitatea.

MOTIVATIA – aspect dinamic si directional (selectiv sau preferential) al comportamentului. Motivatia este cea care, in ultima analiza, este responsabila de faptul ca un comportament se orienteaza, de preferinta, spre o categorie de obiecte mai mult decat spre alta. (Nuttin, J. - 1985).

Motivatia reprezinta ansamblul factorilor care declanseaza activitatea individului, o orienteaza catre anumite scopuri si o sustine energetic. In motivatie sunt implicate cerintele de scurta, medie si lunga durata ale personalitatii cu intensitati diferite.

Motivul – o stare din interiorul unui organism, care directioneaza organismul catre un scop. Transpunere in plan subiectiv a unei stari de necesitate.

Motivul are doua caracteristici principale:

- este o structura energizanta, care dinamizeaza individul;
- este o structura care orienteaza si directioneaza individul (catre un scop).

La baza motivatiei poate sta principiul homeostaziei, potrivit caruia organismele tind sa-si mentina aceeasi stare, un anumit echilibru constant, cu toate modificarile mediului. Cand echilibrul este perturbat, atunci fiinta vie reactioneaza in vederea restabilirii lui. Dezechilibrele se traduc pe planul psihic prin aparitia unei trebuinte: nevoia de hrana, de apa, de caldura etc. Trebuinta este traire a unei stari de dezechilibru, provocata, de obicei, de o lipsa. Nu tot ceea ce retinem insa ca o necesitate are o cauza nativa. Sunt multe trebuinte formate in cursul existentei: nevoia de a fuma, de a vedea un film, dorinta de a te plimba cu automobilul (dorinta fiind o trebuinta constienta de obiectul ei) etc. Toate acestea se formeaza, fiind produsul experientei, al civilizatiei care, satisfacand unele nevoi, creeaza si altele noi.

Trebuinta induce o stare de dezechilibru. Ea da nastere la tendinte (unii prefera termenul sinonim de „impuls”) care constau intr-o pornire catre miscare, catre o actiune. Se poate spune chiar ca tendinta este un inceput de miscare, fiindca miograful arata prezenta unei slabe excitatii musculare, cand ea apare. De fapt, tendinta, daca nu intampina un obstacol, declanseaza una sau mai multe miscari. Dar, in acelasi moment, apar mai multe tendinte. Cand sunt contrare, ele se inhiba si actiunea nu are loc (un copil ar intinde mana dupa un obiect interzis de parinti, dar constiinta pedepsei declanseaza un impuls mai puternic si fapta nepermisa nu are loc). in domeniul vietii psihice,

cauzele principale sunt finale, vizeaza anumite scopuri. Acestea pot sa fie sau nu constiente. Cand trebuinta este constienta, vorbim de dorinta.

Orice act comportamental normal are o anumita baza motivationala, iar motivatia devine o lege generala de organizare a comportamentului.

Elementul central al structurii motivationale este *trebuinta*. Aceasta exprima nevoia puternic consolidata de ceva anume: hrana, apa, aer, odihna, miscare, adapost, informatie, frumos etc. Nesatisfacerea indelungata a unei trebuinte duce la perturbari majore ale echilibrului psihic al personalitatii. De aceea, trebuintele, prin actualizare, genereaza cele mai puternice motive sau mobiluri de actiune. Genetic, trebuintele umane se impart in doua grupe mari: *primare* sau *innascute* (aici intrand, in primul rand, trebuintele biologice si fiziologice) si *secundare* sau *dobandite* (aici intrand trebuintele de cunoastere, trebuintele estetice, trebuintele religioase, trebuintele morale).

Luand drept criteriu urgenta si ordinea de satisfacere, A. Maslow a construit „piramida trebuintelor”, larg acceptata in psihologie. In forma ei finala, piramida cuprinde 8 clase, care, in ordine, de jos in sus, sunt urmatoarele:

I – trebuinte biologice; II – trebuinte de securitate; III – trebuinte de afiliere sociala; IV – trebuintele Eului; V – trebuinte de autorealizare; VI – trebuinte de cunoastere; VII – trebuinte estetice; VIII – trebuinte de concordanta.

Din analiza acestei piramide se degaja urmatoarele aspecte si relatii: 1) o trebuinta este cu atat mai improbabila, cu cat este mai continuu satisfacuta; 2) o trebuinta nu apare ca motiv decat daca cea anterioara ei a fost satisfacuta; 3) efectul perturbator al nesatisfacerii cronice a unei trebuinte este cu atat mai mare, cu cat trebuinta respectiva se situeaza mai aproape de baza piramidei; 4) activarea si satisfacerea trebuintelor se subordoneaza legii alternantei – o trebuinta o data satisfacuta se retrage, lasand locul alteia.

Pe langa trebuinte, in alcatuirea sferei motivationale a omului intra alte doua componente: *interesele* si *idealurile*. Interesele realizeaza legatura noastra selectiva si relativ stabila cu diferite aspecte ale realitatii si domenii de activitate; idealurile reprezinta forta de proiectie si propulsie a etaloanelor si modelelor de devenire a propriei personalitati.

O trebuinta determina aparitia unei stari de vigilență crescuta intr-un organism, asociata cu o nevoie, adica un impuls. Americanii numesc aceasta componenta a motivatiei “drive”.

Teorii asupra motivatiei

Teoria instinctuala – animalele se nasc cu tendinte preprogramate genetic sa raspunda la anumite situatii intr-un anumit mod. Instinctul este, in acest caz, o dispozitie mostenita pentru activarea anumitor modele comportamentale specifice care sunt proiectate pentru atingerea anumitor scopuri/obiective. W. James (1890) arata ca oamenii au o serie de instincte la randul lor care sprijina supravietuirea si comportamentul social. Erau catalogate in acea vreme 12 instincte de baza, printre care foamea, sexul si afirmarea de sine (McDougall, 1890). James arata ca avem si instincte sociale, ca dragostea, simpatia si modestia.

In viziunea psihodinamica Freud utiliza termenul de instinct facand referire la nevoile fiziologice ale oamenilor.

Teoria reducerii impulsurilor (drive-reduction) (Clark Hull, 1930) – organismele invata sa se angajeze in comportamente care au ca efect reducerea impulsurilor. Aceste impulsuri pot fi *primare* (fiziologice) si *achizitionate* (invatate). Noi invatam raspunsuri care, odata puse in practica, reduc partial sau complet impulsurile. Altfel spus, obisctivul este satisfacerea starii interioare de necesitate pentru eliberarea tensiunilor interne provocate de necesitate.

Teoria umanista – arata ca teoriile instinctuale si de reducere a impulsurilor sunt fundamental defensive. Aceste teorii sugereaza un comportament uman mecanic, focalizat in special pe supravietuire si reducerea tensiunilor. A. Maslow arata ca activitatea si comportamentul uman sunt motivate si de dorinta de crestere personala. Umanistii au observat ca, uneori, oamenii pot tolera durerea, foamea si multe alte surse de tensiune pentru a obtine ceea ce ei considera ca le poate aduce implinirea personala. Aceasta implinire sau actualizare a sinelui este ceea ce arata Maslow ca ne deosebeste de animale. El a ierarhizat nevoile in cinci nivele initiale: *fiziologice, de securitate, de dragoste si apartenenta, de stima si de actualizare sau implinire de sine*. Mai apoi au fost adaugate si alte nivele la piramida trebuintelor, unul dintre ele fiind adaugat chiar de Maslow catre sfarsitul vietii sale: *nevoia de transcendentă*.

Motivatie intrinseca si motivatie extrinseca

Motivatia intrinseca reprezinta dorinta de a derula o sarcina independent de stimuli externi (doar pentru ca asa simte subiectul ca ii va fi mai bine). *Motivatia extrinseca* reprezinta dorinta de a derula o sarcina pentru a castiga o recompensa (prestigiu, bani sau note bune).

Teoria suprajustificarii arata ca o recompensa externa va duce la scaderea motivatiei intrinsece atunci cand persoana leaga performanta sa de recompensa obtinuta.

Optimum motivational

Motivatia este procesul psihic care, atunci cand se afla in limite normale, conduce la obtinerea performantei. Intensitatea optima a motivatiei care permite obtinerea unei performante inalte se numeste *optimum motivational*. Relatia dintre intensitatea motivatiei si nivelul performantei este dependenta de complexitatea sarcinii pe care subiectul o are de indeplinit. Optimum-ul motivational apare in doua situatii, in sens pozitiv sau in sens negativ:

- cand dificultatea sau complexitatea sarcinii este perceputa si apreciata corect de catre subiect;
- cand dificultatea sau complexitatea sarcinii este perceputa si apreciata incorect de catre subiect – subapreciere sau supraapreciere = submotivare sau supramotivare.

Optimum motivational se obtine prin:

- obisnuirea indivizilor de a percepe cat mai corect dificultatea sarcinii sau
- manipularea intensitatii motivatiei (crestere sau scadere).

2. AFECTIVITATEA

Activitatea umana, în afara axei motivație – scop, esențială pentru buna ei desfășurare, trebuie să dispună și de un puternic suport energetic. Când întâlnim o serie de situații noi, neprevăzute, când trebuie să facem față acțiunii unor factori perturbatori, mijloacele pur intelectuale sunt absolut necesare, dar nu și suficiente.

În cadrul proceselor afective pe prim plan se află nu atât obiectul, cât valoarea și semnificația pe care acesta o are pentru subiect. Nu obiectul în sine este important, ci relația dintre el și subiect, pentru că numai într-o asemenea relație obiectul capătă semnificații în funcție de gradul și durata satisfacerii trebuințelor. Deși strâns legate și în interacțiune cu toate celelalte fenomene psihice, procesele afective au propriul lor specific. Afectivitatea este o vibrație concomitent organică, psihică și comportamentală, ea este tensiunea întregului organism cu efecte de atracție a sau respingere, căutare sau evitare.

Afectivitatea este o componentă fundamentală a psihicului uman, la fel de prezentă în comportamentul și activitatea noastră cotidiană ca și cogniția. Afectivitatea este proprietatea individului de a simți emoții și sentimente; ansamblul proceselor, stărilor și relațiilor emotionale sau afective.

AFECTIVITATEA - ansamblul proceselor psihice care reflectă, sub forma unor trăiri subiective specifice, raportul de concordanță, respectiv, discordanță, dintre dinamica evenimentelor interne (stările proprii de necesitate, motivație) și dinamica evenimentelor externe (stimulii, situațiile obiective și proprietățile lor).

Absolutizările unilaterale care arată că în individ predomină cogniția sau emoția nu pot conduce decât la soluții eronate. Realitatea psihologică a omului este de așa natură că nici una din cele două componente amintite nu poate fi eliminată fără a provoca deficiențe mari.

În psihologie este acceptată, în general, existența a patru caracteristici definitorii pentru emoții:

- a. situații stimul care provoacă reacția;
- b. o tonalitate afectivă pozitivă sau negativă constientă a experienței;
- c. anumite manifestări fiziologice produse de sistemul nervos vegetativ și glandele endocrine;
- d. un comportament care însoțește în general emoțiile.

Izard (1972) consideră că există nouă tipuri de emoții de bază: atracție, bucurie, surprindere, mâhnire, furie, dezgust, dispreț, rușine și frică. Celelalte emoții rezultă din combinarea acestora. De exemplu, anxietatea este o combinație între frică și una sau mai multe emoții de bază (furie, rușine, mâhnire). Plutchik (1980) consideră că există opt tipuri de emoții de bază din combinarea cărora rezultă emoțiile complexe.

La subiectul adult, pragul răspunsului emoțional la un stimul vizual sau auditiv este mai scăzut decât al percepției, astfel că se poate trage concluzia generală că răspunsul primordial al nostru la stimulările din afară este unul emoțional. Activarea emoțională nespecifică pregătește și mediază activarea perceptiv-cognitivă specifică. Pe măsura diferențierii și identificării stimulului, reacția emoțională primară, nespecifică, va fi înlocuită cu trăirea emoțională specifică, adecvată naturii și semnificației stimulului. Reacția primară intră în componenta

reflexului neconditionat de orientare, iar cea de-a doua intra in componenta actului cognitiv propriu-zis.

De aici decurge dubla conditionare si dublul rol al sferei afective. O prima conditionare rezida in deficitul de informatie despre stimul, iar cea de-a doua in semnificatia stimulului, stabilita in urma identificarii lui.

Corespunzator celor doua tipuri de conditionare, apar si doua roluri:

unul de alerta-activare energetica, prin care se accelereaza procesul perceptiei sau interpretarii;

altul de selectare si potentare a atitudinii si comportamentului in raport cu stimulul.

Si intr-un caz si intr-altul, la baza producerii reactiei si trairii emotionale sta interactiunea dintre subiect si situatie. Semnificatia care actioneaza ca factor determinativ in aparitia emotiei rezulta din raportarea proprietatilor obiective ale stimulului la asteptarile si starile de motivatie ale subiectului.

Genetic pot fi exteriorizate:

emotii primare, innascute (placerea, bucuria, teama, frica);

emotii secundare, dobandite (emotiile estetice, sentimentele morale). Dupa gradul de complexitate regasim:

emotiile simple (tonul emotional care acompaniaza procesele cognitive, trairile de esenta organica, starile de afect);

emotiile complexe (emotiile situationale curente, emotiile integrate activitatii – de joc, de invatare etc.);

structurile afective superioare (sentimentele).

Procesele afective, indiferent de forma in care se structureaza, pun in evidenta cateva trasaturi comune, si anume: polaritatea, intensitatea, durata, convertibilitatea si ambivalenta.

a) polaritatea (traire pozitiva – placere, relaxare, satisfactie, bucurie, sau traire negativa – tensiune, insatisfactie, repulsie, suferinta);

b) intensitatea (incarcatura energetica pe care o antreneaza cu sine trairea emotionala; aceasta poate fi slaba, medie sau mare; intensitatea cea mai mare o au afectele);

c) durata sau stabilitatea (scurta, medie, lunga; emotiile sunt de durata scurta, sentimentele sunt de durata lunga);

d) convertibilitatea (proprietatea structurilor afective de a-si modifica semnul in timp: iubirea poate trece in ura, iar ura poate trece in iubire);

e) ambivalenta (proprietatea unei structuri afective de a include concomitent trairi de semn opus, pozitiv si negativ, ex. gelozia).

Intre stimulii interni si realitatea inconjuratoare au loc confruntari si ciocniri ale caror efecte sunt tocmai procesele afective. Aprobarea sau satisfacerea solicitarilor interne genereaza placere, multumire, entuziasm, pe cand nesatisfacerea acestor cerinte genereaza stari de neplacere, nemultumire, frustrare, tristete. Astfel, in cadrul proceselor afective pe primul plan se situeaza valoarea si semnificatia obiectului pentru subiect.

Importanta este insa nu obiectul in sine, ci relatia dintre el si subiect, intrucat numai intr-o asemenea relatie obiectul capata semnificatii, in functie de gradul

si durata satisfacerii trebuintelor.

Afectivitatea indeplineste functii de activare energetica, de selectare si potentare a comportamentului, in raport cu stimulii si posibilitatile satisfacerii trebuintelor.

Afectivitatea are atat o functie reflectorie, cat si una adaptativ reglatorie. Ea organizeaza conduita, sustine energetic activitatea, dar poate sa o si dezorganizeze la nivele de intensitate prea ridicata.

Unii autori introduc, ca si in cazul motivatiei, notiunea de *optimum emotional*. Aceasta exprima intensitatea pe care trebuie s-o poseze o traire emotionala pentru o finalizare eficienta a activitatii. De aici decurge necesitatea dezvoltarii controlului voluntar asupra intensitatii traierilor emotionale, pentru a nu le permite o dezorganizare a gandirii si actiunii.

Emotiile ne dau informatii vitale despre persoanele din jur.

Deseori ne analizam sentimentele si chiar le expunem logic pentru a intelege de ce ne comportam într-un anumit fel. Emotiile reprezinta un complex de stari afective care implica experiente constiente sau mai putin constiente, care duc la raspunsuri psihice ce inhiba sau faciliteaza motivatia comportamentului.

Exprimarea emotiilor fata de alte persoane, precum si decizia a ceea ce simtim poate fi confuza. Fata de un obiect starile emotionale pot fi un amestec de sentimente pozitive si negative, de amintiri placute si neplacute. De exemplu, soldatii se pot simti fericiti pentru ca si-au salvat propria viata si pe cea a camarazilor ucigand soldatii inamici. În acelasi timp ei pot sa simta regret si compasiune pentru cei care au fost ucisi. Aceste emotii amestecate sunt confuze si greu de inteles. Încercand sa spunem altora ceea ce simtim putem fi frustrati pentru ca majoritatea timpului nu suntem siguri de ceea ce simtim.

Emotiile puternice sunt bine memorate.

Bucuria de a te îndragosti, jena de a fi întrebat de profesor atunci cand nu esti pregatit, frustrarea ca nu ai auzit ceasul si ai pierdut o întâlnire foarte importanta sunt experiente memorabile. Daca aceleasi experiente sunt traite de o alta persoana, atunci am putea evoca cu usurinta aceste raspunsuri.

Oamenii comunica emotional.

Expresivitatea faciala a unei persoane ofera informatii despre ceea ce simte persoana respectiva. În acelasi timp, informatiile pe care le primim de la alte persoane reprezinta *referinte sociale* prin care verificam propriile noastre interpretari. De exemplu, folosirea unui sistem imaginat de Gibson si Walk (1960) în experimentele în care subiectii erau copii de un an, a demonstrat ca expresia emotionala a mamei influenteaza comportamentul copiilor. Daca mama manifesta teama atunci probabilitatea ca prapastia sa fie trecuta de copii este mai mica. Daca mama pare fericita atunci aceasta probabilitate creste.

Teorii ale emotiei

a. Teoria lui James - Lange

W. James, considera incorecta explicatia emotiilor ca efecte ale evenimentelor

din mediu. El sustine ca experientele din mediu duc la aparitia unor raspunsuri musculare si viscerale, iar aceste raspunsuri determina aparitia emotiilor. Emotia urmeaza comportamentul si nu-l produce.

(De exemplu, daca intalnim un urs in padure apar modificari fiziologice asociate pericolului - tremur, paloare etc. - . Constientizarea acestor modificari reprezinta emotia. Deci, emotia este simtita dupa ce comportamentul a aparut.)

James considera ca acest punct de vedere este corect deoarece anumite comportamente apar atat de repede incat nu exista timpul necesar pentru a simti o emotie inainte de actiune. Lange urmeaza aceeaasi linie in explicarea emotiilor considerand ca emotiile apar in urma raspunsurilor musculare sau viscerale.

Explicatia traditionala a emotiilor

Explicatia lui James-Lange

Explicatia tradițională a emoțiilor

1	—	2	—	3
Eveniment stimul		Emoție		Reacție
Întâlnirea cu ursul		Frică		Fuga

Explicatia lui James-Lange

1	—	2	—	3
Eveniment stimul		Reacții viscerale și musculare care depind de evenimentul stimul		Evaluarea emoției plecând de la reacțiile viscerale și musculare
Întâlnirea cu ursul		Fuga		Senzația de frică datorată fugii

Limita acestei teorii deriva din faptul ca nu se constata o relatie direct proportionala a trairilor afective cu manifestarile corporale exterioare.

b. Teoria lui Canon-Bard

Cei doi autori au plecat de la teoria lui James si Lange. Ei au aratat ca modificarile fiziologice asociate emotiilor de furie, fericire suparare erau asemanatoare. Atunci cand aceste emotii apar creste cantitatea de adrenalina, ritmul cardiac si respirator, pupilele se dilata. Exista putine diferente fiziologice intre aceste emotii. Aceste diferente nu sunt suficiente pentru a explica diversitatea emotiilor. Autorii considera ca modificarile fiziologice si musculare nu cauzeaza emotia ci mai degraba emotiile si aceste modificari apar simultan. Pornind de la aceste idei ei au formulat o teorie in care *rolul esential in producerea emotiilor il are talamusul*. Informatia provenita de la un stimul este

transmisă talamusului. De aici informația este simultan orientată spre cortex unde se produce experiența emoțională, și spre hipotalamus și sistemul nervos vegetativ, care produce modificările fiziologice care pregătesc răspunsul.

Pentru Cannon și Bard, ***experiența emoțională conștientă și modificările fiziologice sunt două evenimente simultane și independente.***

c. Teoria cognitivă a emoțiilor (Stanley Schachter)

Această teorie pune accentul pe *interpretarea cognitivă a stimulilor emoționali* luându-se în considerare două aspecte:

- interpretarea stimulilor proveniți din mediul extern;
- interpretarea stimulilor interni;

Interpretarea stimulilor externi

Această perspectivă cognitivă a interpretării stimulilor relevanți pentru producerea emoției face trimitere la filosoful grec Epicur care spunea "oamenii nu sunt afectați de evenimente ci de modul cum le interpretează".

De exemplu, dacă o persoană primește prin poșta un pachet din care se aude un sunet asemănător celui produs de un ceas, în funcție de numele expeditorului ea poate fi speriată sau bucurată. Dacă expeditorul este un dușman, atunci persoana poate gândi că în pachet este o bombă și va fi speriată. Dacă expeditorul este un bun prieten atunci persoana se va bucura, gândindu-se că în pachet este un ceas. Observăm că interpretarea stimulului și nu stimulul însuși cauzează reacția emoțională.

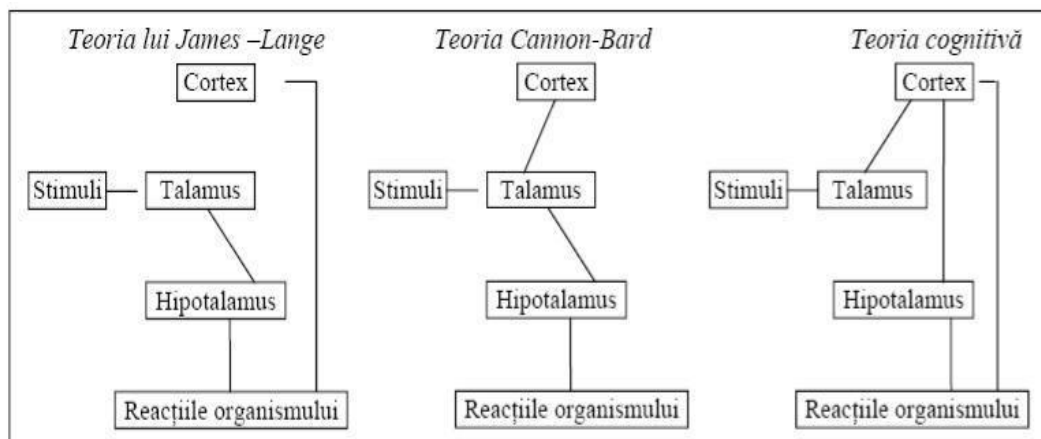
Interpretarea stimulilor interni

Această teorie sugerează că interpretarea stimulilor interni este mai importantă decât stimulii însuși. Schachter și Singer (1962) consideră că modificările vegetative sunt difuze și nu sunt specifice pentru diferitele emoții. Interpretarea cognitivă a acestor modificări are un rol important în experiența emoțională.

Această teorie ne ajută să explicăm de ce dragostea poate fi confundată cu atracția sexuală sau de ce deținuții pot dezvolta sentimente de prietenie față de cei care-i pazesc. Deoarece senzațiile produse de sistemul nervos vegetativ, în diferite situații emoționale, nu sunt distincte, este ușor să apară interpretări greșite ale acestora.

Acest aspect a fost verificat prin realizarea următorului experiment. Subiecților li s-a spus că vor participa la un experiment în care se vizează studierea efectelor unei vitamine asupra vederii. După injectarea presupusei vitamine li se spunea că vor trebui așteptați și alți subiecți pentru începerea experimentului. Aceștia erau de fapt complicii experimentatorului. Subiecților din grupul experimental li s-a injectat de fapt epinefrin, un hormon care are efecte de stimulare a sistemului cardiac și a altor organe. Autorii erau interesați de modul în care subiecții vor interpreta cognitiv această stimulare, în circumstanțe diferite. Într-o situație, complicii manifestau o bună dispoziție, iar în alta se enervau și deveneau irascibili. S-a constatat că forma de comportament a complicilor a influențat modul de interpretare cognitivă a modificărilor fiziologice produse de hormonul injectat. Atunci când complicii erau veseli subiecții afirmau că au aceeași trăire, iar când complicii erau

nervosi și subiecții spuneau că sunt nervosi. Acest efect nu apărea atunci când subiecții erau informați despre adevăratul efect al substanței injectate. Comportamentul complicilor nu le influența starea emoțională, ei atribuind substanței injectate modificările fiziologice.

d. Teoria feedback-ului facial (Tomkins)

Dispozițiile emoționale ale oamenilor pot fi evaluate în funcție de expresia facială a acestora. Putem recunoaște expresia facială a unei persoane și pe baza ei să spunem care este emoția pe care aceasta o trăiește. Această abilitate apare și la triburile care nu au contacte cu mass media sau culturile occidentale. În general, oamenii au aceleași expresii faciale pentru exprimarea emoțiilor.

Se consideră că există cinci expresii faciale universale: *bucuria*, *furia*, *dezgustul*, *tristetea* și *frica*. Mulți consideră că aceste expresii sunt innascute, adică există o organizare predeterminată pentru activarea anumitor mușchi faciali în timpul unei trăiri emoționale. Cu toate că sunt innascute expresiile emoționale pot fi controlate. De exemplu, oamenii se pot abține să rătăcească într-o situație amuzantă în care momentul nu este potrivit pentru o astfel de manifestare.

Evaluarea stărilor emoționale se bazează și pe postura și mișcările corpului. Observarea posturii și mișcărilor corpului ajută la interpretarea expresiei faciale. Cercetătorii s-au întrebat dacă feedback-ul transmis de propria noastră expresie ne ajută să știm ce emoție trăim. Tomkins, consideră că acest feedback este un precursor muscular al emoției. La fel ca James și Lange, el crede că diferitele acțiuni musculare preced apariția diferitelor emoții.

Pentru verificarea teoriei s-a cerut subiecților să producă diferite expresii faciale atunci când realizau diferite sarcini. Apoi subiecții relatau trăirile emoționale pe care le-au avut. Scopul era de a verifica dacă expresiile faciale modificate deliberat influențează starea emoțională. Rezultatele au fost neconcludente.

Mai târziu, Paul Ekman (1983) a examinat care sunt mușchii implicați în șase expresii faciale universale (surpriza, dezgust, supărare, furie, frică, bucurie). Au fost măsurate modificările fiziologice asociate fiecărei expresii (ritmul

cardiac, temperatura mainilor). Subiectilor nu li s-a cerut sa produca o anumita expresie emotionala, ci li s-a indicat doar care muschi trebuie contractati. Subiectilor din grupul de control li s-a cerut sa contracte muschii faciali care nu erau implicati in expresia faciala a unei anumite emotii. Rezultatele au evidentiat faptul ca nu numai *construirea unei expresii faciale a dus la modificari fiziologice*, ci si *tipurile de modificari fiziologice asociate celor sase expresii faciale erau diferite unele de altele*. Pentru a verifica daca starile fiziologice distincte, create de expresiile faciale, sunt asociate emotiilor Ekman a cerut subiectilor sa evoce experiente emotionale legate de cele sase emotii. De exemplu, un subiect trebuia sa se gandeasca la ceva foarte trist si apoi sa evalueze cat de trist se simte pe o scala cu opt trepte. Experientele evocate si evaluate la un nivel ridicat au creat aceleasi modificari fiziologice ca si expresiile faciale.

Aceste date sustin teoria lui James si Lange pentru ca :

diferite reactii musculare si viscerale duc la aparitia diferitelor emotii;
emotiile sunt create de reactii musculare care apar inainte de emotia insasi. In acelasi timp aceste cercetari sugereaza modificarea teoriei cognitive a emotiei.

Cognitia este importanta, dar nu putem spune ca cognitia este necesara inainte de aparitia emotiei. Unii cercetatori considera ca in multe situatii emotiile sun separate de gandurile noastre. Din acest punct de vedere informatia senzoriala este orientata direct spre circuitele neuronale care duc la aparitia emotiei. Altii, cred ca emotiile nu pot exista inainte ca procesele mentale sau activitatea cognitiva sa apara pentru a ajuta la interpretarea senzatiilor si la stabilirea semnificatiei acestora si apoi este generata starea emotionala.

e. Teoria evolutionista a emotiilor (Plutchik)

Plutchik (1980) considera ca emotiile sunt pattern-uri comportamentele innascute, ele avand functii importante si putand fi modificate pe parcursul experientei. Autorul defineste emotia ca "o succesiune complexa de evenimente, care contine elemente de intelegere cognitiva, sentimente, impulsuri spre actiune si comportamente direct observabile." Autorul considera ca anumite emotii sunt fundamentale sau primare, celelalte tipuri de emotii fiind o combinatie a emotiilor primare. Exista opt emotii primare: tristete, frica, surpriza, furie, dezgust, bucurie, anticipare si acceptare (sub forma receptivitatii sexuale). Aceste emotii apar intr-o mare varietate de situatii si indiferent de tipul de personalitate.

In conceptia lui Plutchik emotia are cinci componente: un eveniment-stimul, cognitia evenimentului, evaluarea sentimentului, un comportament ghidat de mecanisme innascute si bazat pe evaluare si functia la care serveste comportamentul.

Acest model explicativ se deosebeste de teoria lui James-Lange. Acestia argumenteaza ca un animal fuge atunci cand ii este frica, Plutchik insa considera ca un animal fuge nu pentru ca ii este frica ci pentru a se proteja (acesta fiind valoarea sau functia emotiei). Aceasta teorie se asemana cu cea a lui

Schachter prin faptul ca emotia apare dupa ce a fost facuta evaluarea cognitiva. Totusi, in teoria lui Plutchik emotia nu se bazeaza doar pe evaluarea cognitiva, ci implica si mecanisme fiziologice innascute care ghideaza comportamentul spre un anumit scop.

IV. REGLAREA COMPORTAMENTALA

VOINTA

Vointa reprezinta capacitatea de a actiona in vederea realizarii unui scop constient, infrangand anumite bariere interioare sau exterioare. Stimulii specifici care determina constituirea blocului functional al reglajului voluntar sunt *obstacolul* si *dificultatea sarcinilor* carora individul uman trebuie sa le faca fata. Ca factori interni favorizanti se mentioneaza forta proceselor nervoase fundamentale – excitatia si inhibitia – echilibrul acestor procese, motivatia, rezistenta la tentatii.

Vointa reprezinta o constructie psihofiziologica complexa, care se dezvolta treptat in ontogeneza in contextul activitatii fizice si intelectuale – in „lupta” cu obstacole de diferite grade de dificultate.

O astfel de intelegere a naturii si rolului vointei ne permite sa depasim atat teoria liberului arbitru, potrivit careia vointa este o forta primordiala, situata in afara oricarui determinism, cat si teoria fatalista, a destinului implacabil, care considera actiunile voluntare ale omului ca fiind supuse unui determinism intern, orb, ca in psihanaliza, sau ambiental, ca in behaviorism.

Prezenta mecanismelor reglajului voluntar confera subiectului uman atributul autodeterminarii, dar aceasta inteleasa nu in sensul sustragerii actiunii unor factori extravolitionali, ci in sensul libertatii de a face optiuni si de a elabora decizii care sa concorde cu principiul necesitatii obiective.

In psihologie, vointa a fost derivata, fie din *gandire* (Herbart o definea ca act elaborat prin intermediul gandirii si centrat pe efectuarea de alegeri si luarea de hotarari), fie din *afectivitate* (Wundt o definea ca forma de organizare si stapanire-gestionare rationala a afectivitatii).

Incercand sa ajunga la o formulare mai operationala, J.Piaget arata ca putem vorbi de existenta vointei in cazul cand sunt prezente doua conditii: a) un conflict intre doua tendinte (o singura tendinta nu genereaza un act voluntar); b) cand cele doua tendinte dispun de forte inegale, cedand una celeilalte, iar prin actul de vointa are loc o inversare, ceea ce era mai slab devine mai puternic, iar ceea ce era initial mai puternic este invins de ceea ce era mai slab.

H.Pièron atribuie calificativul de „voluntar” numai conduitelor organizate la nivelurile cele mai inalte si raportate la situatiile cele mai dificile. El aprecia ca o conduita are un caracter voluntar cu atat mai pronuntat, cu cat ea rezulta din predominarea mai pregnanta a tendintelor intelectuale.

Structura actului voluntar

Analizand actul voluntar se pot distinge patru etape.

- a. *Conceperea situatiei.*
- b. *Deliberarea*, adica analiza alternativelor. Deliberarea presupune si alcatuirea unui

plan pentru a putea elimina sau micșora riscurile în cazul alegerii unei alternative. Ea poate dura multă vreme (ca în cazul alegerii unei cariere), însă alteleori e extrem de scurtă.

c. *Decizia* - momentul caracteristic al voinței. Ma hotărăsc pentru una din alternative și pentru tactica necesară.

d. *Execuția* hotărârii luate – realizarea obiectivelor propuse.

e. *Evaluarea rezultatelor*.

Trăsături generale ale voinței:

1. forța sau tăria - gradul de efort pe care o persoană poate să-l susțină pentru învingerea obstacolelor interne sau externe;
2. perseverența - constă în menținerea sau repetarea efortului voluntar până la finalizarea acțiunii;
3. consecvența - rezistența liniei de conduită adoptate la influența perturbatoare, precum și concordanța dintre vorbe și fapte;
4. fermitatea - capacitatea subiectului de a-și menține hotărârea luată, în pofida diverselor presiuni ce se exercită din afară asupra lui;
5. independența - capacitatea subiectului de a lua pe cont propriu adoptarea deciziei și hotărârii de acțiune, fără a apela la sprijin extern;
6. inițiativa - gradul de activism intern al subiectului, promptitudinea de implicare în acțiune într-o situație sau alta.

V. PERSONALITATEA

Personalitatea – sistem integrat supraordonat

Termenul personalitate, cu radacini in persona (lat. = masca) - in pofida faptului ca are un caracter foarte abstract, a intrat in circuitul comunicarii din cele mai vechi timpuri. In latina clasica se folosea numai cuvantul persona, care, initial, insemna masca, aparenta. Treptat, sensul termenului s-a intregit conferindu-i-se functia de a reprezenta si actorul din spatele mastii. Astfel, persona a ajuns sa exprime reunirea trasaturilor psihomorale interne si psihofizice externe. Termenul a fost apoi asociat si cu aspectele diferentiale, folosindu-se pentru a desemna un om important (personaj, paroh). De asemenea, biserica l-a introdus in limbajul religios pentru a distinge si nominaliza cele trei entitati ale Sfintei Treimi.

Dupa aprecierea lui G. Allport, cea mai relevanta definitie a temenului persona a fost formulata de Boethius (sec VI): *persoana este o substanta individuala de natura rationala.*

Norbert Sillamy defineste personalitatea astfel: *“(...) element stabil al conduitei unei persoane; ceea ce o caracterizeaza si o diferentiaza de o alta persoana.”*

Pentru **sociologie** personalitatea este *“expresia socioculturala a individualitatii umane.”*

(“Dictionar de Sociologie” - coord. C. Zamfir, L. Vlasceanu)

Intre nenumaratele definitii ale personalitatii, **G. W. Allport** da propria definitie in lucrarea “Structura si dezvoltarea personalitatii”:

“PERSONALITATEA este organizarea dinamica in cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determina gandirea si comportamentul sau caracteristic.”

Pentru a intelege mai bine, vom explica in continuare cateva dintre conceptele din aceasta definitie, asa cum a facut-o Allport:

Organizare dinamica

“Problema centrala a psihologiei este organizarea mentala (formarea structurilor sau ierarhiilor de idei si deprinderi, care ghideaza in mod dinamic activitatea). Integrarea si alte procese organizationale sunt necesare pentru a explica dezvoltarea si structura personalitatii.(...) Termenul implica si procesul reciproc de dezorganizare, mai ales la acele personalitati anormale care sunt marcate de o dezintegrare progresiva.”

Psihofizic

“Acest termen ne aminteste ca personalitatea nu este nici exclusiv mentala, nici exclusiv nervoasa. Organizarea sa atrage dupa sine functionarea atat a “spiritului”, cat si a “trupului” intr-o unitate inextricabila.”

Sistem

“Un sistem (orice sistem) este un complex de elemente intr-o interactiune reciproca. O deprindere este un sistem, la fel si un sentiment, o trasatura, un concept , un stil de comportare. Aceste sisteme exista in mod latent in organism chiar cand nu actioneaza. Sistemele sunt “potentialul nostru de activitate”.

Comportament si gandire

“Acesti doi termeni constituie o eticheta pentru a desemna tot ceea ce poate un individ sa faca (...). Ele sunt moduri de adaptare si desfasurare provocate de situatia ambientala in care ne aflam, totdeauna selectate si conduse de sistemele psihofizice care alcatuiesc personalitatea noastra.”

In “Dictionar de Psihologie”, editura Babel 1997, coordonat de Ursula Schiopu comportamentul si gandirea "...se refera la disponibilitatile generale si caracteristice pe care le exprima o persoana (fata de altele) si care contureaza identitatea ei specifica.”

In prezent sunt utilizati in mod curent trei termeni: individ, persoana, personalitate. *Individ* – acea totalitate a elementelor si insusirilor fizice, biochimice, biologice si psihofiziologice – innascute sau dobandite – care se integreaza intr-un sistem pe baza mecanismului adaptarii la mediu. Temenul individ se atribuie tuturor organismelor vii. Fiind o entitate biologica si o unitate structural si functional indivizibila, omul este, primordial, un individ.

Persoana – notiune relationata cu manifestarea actuala a omului intr-o situatie sociala data, manifestare care se subordoneaza unui anumit rol.

Personalitatea – notiune relationata cu mecanismul si logica generala de organizare si integrare in sistem generic supraordonat a componentelor bioconstitucionale, psihice si socio-culturale. *Persoana si personalitatea sunt determinantii pe care ii atribuim exclusiv omului.*

In opinia lui Sigmund Freud, personalitatea este compusa din trei elemente: id-ul (sinele), supraeul (superego) si eul (ego).

Id-ul constituie impusurile noastre biologice, universale care cer satisfacere imediata. **Supraeul** este constiinta, id-ul reprezentat in personalitate.

Eul este partea persoanei care este in contact cu realitatea.

Personalitatea este vazuta sub aspect dinamic, adica miscarea "energiei psihice", a libido-ului intre cele trei instante psihice.

Personalitatea umana se dezvolta printr-o serie de stadii succesive, universale cu substrat biologic si legate de varsta pe care Freud le-a numit “stadiile dezvoltarii psiho-sexuale”.

- Primul stadiu este stadiul oral (1 an) in care sugarul cauta placere prin acte orale (suptul, muscatul).
- Al doilea stadiu este stadiul anal (2 ani) cand apare controlul intestinelor si al vezicii urinare.
- Al treilea stadiu este stadiul falic (3-5 ani) este perioada constientizarii sexuale initiale, sau altfel spus conflictul Oedipal.
- Al patrulea stadiu este stadiul latentiei (5 ani–pubertate) in care este important dezvoltarea fizica si deprinderile intelectuale.
- Al cincilea stadiu este stadiul genital cand apare sexualitatea matura.

Freud mai pune accent pe sursele inconsciente si emotionale ale dezvoltarii copilului care contribuie la stabilirea timpurie a aspectelor functionale ale personalitatii, aspectelor afective ale socializarii.

Conceptul de personalitate apare ca integrator semantic de ordin superior,

el coordonand si coreland functional-dinamic continuturile notiunilor referitoare la multitudinea comportamentelor bioconstitutionale, a proceselor, starilor si conditiilor psihice particulare si a comportamentelor socio-culturale.

Funcțiile cognitive perceptia, memoria, gandirea etc, nu sunt realitati de sine statatoare, ci ele sunt manifestari si dimensiuni ale unui sistem integral supraordonat – personalitatea. Psihologia personalitatii trebuie sa-si focalizeze atentia asupra modului in care procesele, functiile si starile psihice individuale se integreaza pe cele trei coordonate principale: dinamico-energetica, relational-sociala si instrumental performantionala. Procesul integrarii pe cele trei coordonate duce la elaborarea a trei subsisteme functionale independente, care definesc domeniul de studiu al psihologiei personalitatii: **temperamentul, caracterul si aptitudinile.**

1. TEMPERAMENTUL

(*latura dinamico-energetica a personalitatii*)

Integrarea insusirilor si trasaturilor de ordin dinamico-energetic ale proceselor psihice si actelor motorii, precum intensitatea, pregnanta, acuitatea, modulitatea, echilibrul etc da structura temperamentală a personalitatii.

Temperament – *ansamblu de elemente biologice care, impreuna cu factorii psihologici, constituie personalitatea* (N. Sillamy, Dictionar de psihologie 1996).

Temperamentul reprezinta modul in care variabilele bioconstitutionale si bioenergetice se implica in organizarea si desfasurarea proceselor psihice – perceptie, memorie, gandire, afectivitate si se reflecta in comportament.

Temperamentul, desi are o conditionare biologica directa si ereditara, dobandeste valente si sens real numai in plan psihocomportamental. Temperamentul se regaseste si incepe sa-si dezvaluie trasaturile sale specifice de indata ce omul incepe sa deschida gura, sa ridice mana, sa gesticuleze. De aceea spunem ca temperamentul se manifesta in orice situatie, in orice imprejurare, fiind prima determinatie a personalitatii care se impune nemijlocit observatiei.

Temperamentul tine de latura formala, de suprafata a personalitatii si nu de cea interna, de continut. El nu are o semnificatie axiologica, nereclamand o impartire a oamenilor in buni sau rai, in superiori sau inferiori; intrebarea la care ne raspunde temperamentul este una de ordin pur fenomenologic, dinamico-energetic: cum se exteriorizeaza si se manifesta o persoana, intr-o situatie concreta sau alta, sub aspectul intensitatii sau a fortei, al mobilitatii si echilibrului diferitelor tendinte, pulsioni si procese biologice de semn contrar (forta-slabiciune, labilitate-inertie, excitatie-inhibitie, control-impulsivitate, impresionabilitate etc)

Clasificare

A. Tipologiile morfologice sau bioconstitutionale

Prima incercare de identificare si explicare a tipurilor temperamentale o datoram medicilor Antichitatii, **Hipocrate** (400 i.e.n.) si **Galenus** (150 e.n.).

In concordanta cu filosofia epocii, care considera ca intreaga natura este compusa din patru elemente fundamentale - aer, pamant, foc si apa - acestia au socotit ca predominanta in organism a uneia dintre **cele patru „umori” (hormones): sange, flegma, bila neagra si bila galbena**, determina temperamentul. Pe aceasta baza se stabilesc cele patru tipuri clasice de temperament: **sangvinic, flegmatic, melancolic si coleric**.

- **Colericul** este energic, nelinistit, impetuos, irascibil, uneori impulsiv si isi risipeste energia. El este inegal in manifestari. Starile afective se succed cu rapiditate. Oscileaza intre entuziasm si deceptie, are tendinta de exagerare in tot ceea ce face. Este o persoana foarte expresiva, usor „de citit”, gandurile si emotiile i se succed cu repeziciune. Are tendinta de dominare in grup si se daruieste cu pasiune unei idei sau cauze.

- **Sangvinicul** se caracterizeaza prin ritmicitate si echilibru. Este vioi, vesel, optimist si se adapteaza cu usurinta la orice situatie. Fire activa, schimba activitatile foarte des, deoarece simte permanent nevoia de ceva nou. Trairile afective sunt intense, dar sentimentele sunt superficiale si instabile. Trece cu usurinta peste esecuri sau deceptii sentimentale si stabileste usor contacte cu alte persoane.
- **Flegmaticul** este linistit, calm, imperturbabil, cugetat in tot ceea ce face, pare a dispune de o rabdare fara margini. Are o putere de munca deosebita poate obtine performante deosebite mai ales in muncile de lunga durata si este foarte tenace, meticolos in tot ceea ce face. Fire inchisa, greu adaptabila, putin comunicativa, prefera activitatile individuale.
- **Melancolicul** este la fel de lent si inexpressiv ca flegmaticul, dar ii lipseste forta si vigoarea acestuia, emotiv si sensibil, are o viata interioara agitata datorita unor exagerate exigente fata de sine si a unei neincredere in fortele proprii. Este putin rezistent la eforturi indelungate. Putin comunicativ, inchis in sine, melancolicul are dificultati de adaptare sociala. Debitul verbal este scazut, gesticulatia redusa.

Tipologia lui **E. Kretschmer** cuprinde trei tipuri principale:

- tipul picnic-ciclotim (constitutie orizontala, abdomen voluminos, obezitate, piele intinsa, fata moale, sistem osos fragil), predispune la tulburari maniaco-depresive;
- tipul leptosom (astenic-schizotim) (constitutie verticala, trunchi cilindric, cutie toracica plata (turtita), umeri apropiati si ingusti, cap mic si rotund, muschi si oase subtiri (aspect scheletic), nas lung si ascutit, paloarea fetei, trasaturi feminine la barbati si masculine la femei), predispune la tulburari de natura schizoida (schizofrenica);
- tipul athletic (constitutie fizica proportionata, dezvoltare robusta a sistemului osos si muscular, umeri lati si bazin ingust), predispune la epilepsie.

Pe baza combinatiilor in interiorul tipurilor morfologice picnic si astenic, Kretschmer a obtinut 6 tipuri temperamentale: 3 ciclotimice si 3 schizotimice.

Temperamente ciclotimice: 1. hipomaniac (dispozitie euforica, mobilitate, sociabilitate, comunicativitate exagerata); 2. sintonic (spirit realist, pragmatism, simtul umorului, toleranta); 3. greoi (lentoare, inertie, praguri senzoriale ridicate, timpi de reactie mari)

Temperamente schizotimice: 1. hiperestezic (nervozitate, iritabilitate, idealism, interiorizare, delicatete, circumspectie); 2. schizotimic (intermediar, rece, calm, energic); 3. anesteziac (rece, nervos, logic, sistematic, obtuz, lenes, inaccesibil pasiunilor, indolent).

B. Tipologiile fiziologice si psihofiziologice

Explicarea diferentelor temperamentale tine, in conceptia filozofului rus **Ivan Petrovici Pavlov**, de **caracteristicile sistemului nervos central si de raporturile dintre ele**:

- **forta sau energia** este capacitatea de lucru a sistemului nervos si se exprima prin rezistenta mai mare sau mai mica la excitanti puternici sau la eventualele situatii conflictuale. Din acest punct de vedere se poate vorbi despre sistem nervos **puternic** si sistem nervos **slab**;
- **mobilitatea** desemneaza usurinta cu care se trece de la excitatie la inhibitie si invers, in functie de solicitarile externe. Daca trecerea se realizeaza rapid, sistemul nervos este **mobil**, iar daca trecerea este greoaie se poate vorbi despre sistem nervos **inert**;
- **echilibrul** sistemului nervos se refera la repartitia fortei celor doua procese (excitatie si inhibitie). Daca ele au forte aproximativ egale, se poate vorbi despre sistem nervos **echilibrat**. Exista si un sistem nervos **neechilibrat** la care predominanta este excitatiea.

Din combinarea acestor insusiri rezulta patru tipuri de sistem nervos:

1. **tipul puternic, neechilibrat, excitabil** (corelat cu temperamentul coleric);
2. **tipul puternic, echilibrat, mobil** (corelat cu temperamentul sangvinic);
3. **tipul puternic, echilibrat, inert** (corelat cu temperamentul flegmatic);
4. **tipul slab** (corelat cu temperamentul melancolic).

Pavlov a demonstrat ca cele patru tipuri considerate "pure" se combina intre ele, dand 16 tipuri mixte, singurele care se intalnesc in realitate, "tipul pur" fiind o entitate mai mult teoretica.

C. Tipologiile psihologice

Tipologia lui Jung si Eysenck

Psihiatrul elvetian **Carl Gustav Jung** a constatat, pe baza unei impresionante experiente clinice, ca, in afara unor diferente individuale, intre oameni exista si deosebiri tipice. Unii oameni sunt orientati predominant spre lumea externa si intra in categoria *extravertitilor*, in timp ce altii sunt orientati predominant spre lumea interioara si apartin categoriei *introvertitilor*.

Extravertitii sunt firi deschise, sociabili, comunicativi, optimisti, senini, binevoitori, se inteleg sau se cearta cu cei din jur, dar raman in relatii cu ei.

Introvertitii sunt firi inchise, greu de patruns, timizi, putini comunicativi, inclinati spre reverie si greu adaptabili.

Psihologul englez **Hans Eysenck** reia aceasta distinctie a lui Jung, amplificand cazuistica probatorie, dar adauga o noua dimensiune numita *grad de nevrozism*. Aceasta exprima stabilitatea sau instabilitatea

emotionala a subiectului. Eysenck a reprezentat cele doua dimensiuni pe doua axe perpendiculare, obtinand tipurile **extravertit – stabil, extravertit – instabil, introvertit – stabil si introvertit – instabil**, pe care le-a asociat cu cele patru temperamente clasice.

2. CARACTERUL

(*latura relational-valorica si de autoreglaj a personalitatii*)

Caracterul - ansamblu incheiat de atitudini care determina un mod relativ stabil de orientare si raportare a omului la ceilalti semeni, la societate in ansamblu si la sine insusi. Este o entitate distincta a sistemului personalitatii, ireductibila la temperament. Caracterul exprima schema logica de organizare a profilului psiho-social al personalitatii, considerat din perspectiva unor norme si criterii valorice. El include:

- a) conceptia generala despre lume si viata a subiectului
- b) sfera convingerilor si sentimentelor socio-morale
- c) continutul si scopurile activitatilor
- d) continutul aspiratiilor si idealurilor

Temperamentul si caracterul sunt doua notiuni diferite care nu trebuie confundate. In timp ce temperamentul se refera la insusiri ereditare ale individului, caracterul vizeaza suprastructura morala a personalitatii, calitatea de fiinta sociala a omului. In opinia lui Allport de cate ori vorbim despre caracter emitem o judecata de valoare si implicam un standard moral.

Etimologic, termenul de **caracter** provine din greaca veche si inseamna **tipar, pecete** si cu referire la om, **sisteme de trasaturi, stil de viata**. Caracterul de fapt inseamna o structura profunda a personalitatii, care se manifesta prin comportament, care poate fi usor de prevazut.

Caracterul se implica numai in situatii sociale, el se structureaza numai in interactiunea individului cu mediul socio-cultural, ca mecanism specific de relationare si adaptare la particularitatile si exigentele acestui mediu.

Din punct de vedere psihologic, orice individ normal, dezvoltat intr-un mediu social, in comunicare si interactiune cu alti semeni isi structureaza pe baza unor complexe transformari in plan cognitiv, afectiv si motivational un anumit mod de raportare si reactie la situatiile sociale, adica un anumit profil caracterial.

Caracterul se structureaza prin integrarea in plan cognitiv, afectiv, motivational si volitiv a ceea ce este semnificativ pentru individ in situatiile, evenimentele si experientele sociale.

Structura psihologica a caracterului

Caracterul trebuie considerat rezultatul unui sir de integrari a functiilor si proceselor psihice particulare din perspectiva relationarii omului cu semenii si a adaptarii sale la mediul socio-cultural in care traieste.

In structura caracterului se regasesc "elemente" de ordin afectiv (emotii, sentimente), motivational (interese, trebuinte, idealuri), cognitiv (reprezentari, concepte, judecati) si volitiv (insusiri, trasaturi) care tin de existenta sociala a individului si mediaza raporturile lui cu ceilalti semeni si cu societatea in ansamblu.

In plan social se apreciaza atat stabilitatea/constanta caracterului, cat si flexibilitatea, maleabilitatea lui in functie de criteriile si etaloanele valorice care se aplica unei situatii sau alteia, unui context relational sau altuia.

Atitudinea este pozitia interna adoptata de o persoana fata de situatia sociala in care este pusa. Ea se constituie prin organizarea selectiva, relativ durabila a unor componente psihice diferite – cognitive, motivationale, afective – si determina modul in care va raspunde si actiona o persoana intr-o situatie sau alta. Atitudinea ne apare ca veriga de legatura intre starea psihologica interna dominanta a persoanei si multimea situatiilor in care se raporteaza in contextul vietii sale sociale.

Caracterul este, in acest context, un subsistem relational-valoric si de autoreglaj al personalitatii care se exprima printr-un ansamblu de **atitudini-valori**.

Atitudinea exprima o modalitate de raportare fata de anumite aspecte ale realitatii si implica reactii afective, cognitive si comportamentale.

In structura caracterului se disting trei grupe fundamentale de atitudini:

- **atitudinea fata de sine insusi:** modestie, orgoliu, demnitate, sentiment de inferioritate, culpabilitate;
- **atitudinea fata de ceilalti, fata de societate:** umanism, patriotism, atitudini politice;
- **atitudinea fata de munca.**

Trasaturile caracteriale

Trasatura caracteriala - structura psihica interna care confera constanta modului de comportare a unui individ in situatii sociale semnificative pentru el. Trasaturile caracteriale, ca si cele temperamentale, au o dinamica polara, ele formand, de regula, perechi antagonice (ex. egoist-altruist, avar-cheltuitor, respectuos-nepoliticos, muncitor-lenes, curajos-las etc). La fiecare persoana se intalneste intreaga gama de perechi, dar cu grade diferite de dezvoltare a fiecărei trasaturi.

Trasaturile caracteriale pot fi comune (cele care ii apropie pe oameni si dupa care pot fi gasite comparatii intermediare) si individuale (care diferentiaza o persoana de alta) – Allport

Trasaturile se formeaza si se individualizeaza pe fondul interactiunii continuturilor proprii diferitelor procese psihice – cognitive, afective, motivationale si volitional-valorizate de subiect si implicate in determinarea atitudinii lui fata de "obiectele sociale".

3. APTITUDINILE

Aptitudinea este orice însuşire psihică sau fizică considerată sub unghiul randamentului; este o formaţiune psihologică complexă la nivelul personalităţii care facilitează un comportament eficient al individului în cadrul activităţii. Este considerată *latura instrumentală a personalităţii*.

Aptitudinea măsoară gradul de organizare a sistemului personalităţii sub aspect adaptativ-instrumental concret. Ea răspunde la întrebarea “ce poate şi ce face efectiv un anumit individ în cadrul activităţii pe care o desfăşoară?” şi se leagă întotdeauna de performanţa şi eficienţa, în dublu înţeles – calitativ şi cantitativ

Termenul de aptitudine exprimă potenţialul adaptativ general al individului uman, pe baza căruia el reuşeşte să facă faţă multitudinii situaţiilor şi solicitărilor externe şi să-şi satisfacă stările de necesitate.

Aptitudinea se diferenţiază şi se individualizează în concordanţă cu structura obiectivă a sarcinilor (solicitărilor) şi scopurilor care compun o activitate integrală.

Structura aptitudinii are un caracter dinamic, ceea ce face ca obiectivarea ei în cadrul aceleiaşi activităţi şi la acelaşi individ să capete un caracter variabil, atât în funcţie de natura sarcinilor şi situaţiilor, cât şi de vârstă.

4. EUL SI PERSONALITATEA

Nivelul de integrare pe verticala continua la un nivel si mai inalt, supraordonat, unde se produce cu adevarat efectul de emergenta psihologica globala, care face ca toate componentele si subsistemele particulare sa se articuleze si sa se subordoneze fidelitatii de ansamblu a sistemului – nivelul Eului, chintesenta intregului proces de devenire si integrare a personalitatii. *Eul este ceea ce individualizeaza, diferentiaza, da consistenta ontologica si delimitare, prin autodeterminare si autoinchidere personalitatii, in raport cu mediul.*

Trasaturi definitorii: reflexivitatea (eu sunt eu, nu sunt tu), adresabilitatea (eu ma raportez la cei din jur, la lume ca Eu), transpozabilitatea (eu ma compar cu altii si ma transpun in situatia lor), teleonomia (orientarea finalista, spre scopuri).

Structurarea personalitatii la nivelul Eului se realizeaza printr-o corelare dinamica si complexa, dialectic-contradictorie a constiintei despre lumea externa si a constiintei de sine, in tot cursul ontogenezei. Prima manifestare a Eului va consta in trecerea copilului (3 ani) din ipostaza pasiva de obiect in cea activa de subiect.

Din punct de vedere *structural*, Eul include:

- Eul corporal (imaginea valorizanta a mediului intern al organismului).
- Eul psihologic (imaginea despre propria organizare psihica interna, trairile afective traite de aceasta, motivatia).
- Eul social (imaginea despre locul si rolul propriu in societate, sistemul valorilor sociale interiorizate si integrate, motivele sociale, motivele de status, sentimentele sociale, vointa de interactiune si integrare sociala).

Locul si rolul Eului in structura personalitatii

Se pot contura trei modalitati distincte de definire a Eului; prin sublinierea locului si rolului lui in structura personalitatii; prin stabilirea proprietatilor lui; prin referiri la componenta si structura lui psihica.

Eul este fapt de constiinta, de constiinta reflexiva, deci insotit de gandire. In cadrul Eului este vorba despre constiinta de sine; esentialul pentru individ este intentionalitatea sa, orientarea spre realizarea scopurilor, tendinta fiind de a se conserva constiinta si gandirea in structura psihica a Eului.

Eul este conceput ca organizator al cunoasterii si ca reglator al conduitei, dispunand de o puternica baza afectiv-motivationala, avand 4 caracteristici:

- Eul este o structura de cunoastere;
- continutul acestei structuri variaza de la o persoana la alta;
- Eul este un focar al perspectivei afective;
- Eul dispune de fatete difuze (publice, personale si colective), fiecare contribuind la perspectiva afectiva a Eului.

Eul este o structura activa, interpretativa, permanent implicata in reglarea comportamentului; este un construct sintetic si personal care izvoraste din simtire, urca la reflexie si se exprima in conduita, fiind sustinut permanent afectiv-motivational. Astfel, individul se conceptualizeaza pe sine insusi, se evalueaza si isi antcipa comportamentul.

Eul si constiinta

Daca filosofii au tendinta de a separa conceptul de Eu de cel de constiinta, intre ele existand un adevarat abis, psihologii, psihiatrii, psihanalistii, dimpotriva, manifesta tendinta de a le identifica, de a le considera ca fiind sinonime. Mult mai in acord cu realitatea ar fi sa consideram Eul si constiinta ca fiind distincte, totusi complementare, existand concomitent de-a lungul intregii vietii constiente a individului.

Eul este o constructie treptata, realizata in timp ,bazata pe integrari succesive ale starilor anterioare in cele superioare care devin premise sau conditii pentru acestea din urma. Prin integrarea succesiva in sine a experientelor trecute, Eul isi sporeste nu doar "puterile" sale de influentare si dirijare a constiintei, ci isi creeaza propriul sau sistem de informatii si de valori.

Constiinta este infrastructura Eului, in timp ce Eul este suprastructura constiintei; constiinta conduce la aparitia Eului, reprezentand una dintre premisele sale fundamentale, Eul este creator de o noua constiinta.

Eul si persoana/personalitatea

Separarea Eului de persoana/personalitate isi are originea in incercarea diversilor psihologi de a raspunde la intrebarea "Eul este anterior sau posterior personalitatii?" – Eul este ultima achizitie a vietii psihice, el se afla la sfarsitul si nu la inceputul vietii psihice (P. Janet, J. Piaget, H. Wallon). Eul premerge personalitatii, Eul este samburele catalizator al personalitatii, fermentul si nu tiparul ei, el are o putere reglatoare, dar nu constitutiva (Radulescu Motru).

Relatia dintre Eu si persoana/personalitate este asemanatoare celei dintre Eu si constiinta. Fara a fi identice, Eul si persoana/personalitatea nu sunt nici despartite, ci intr-o continua actiune si interdependenta. Eul este nucleul personalitatii, doar un fapt de constiinta individuala, pe cand personalitatea se extinde in mediu, isi trage si isi interiorizeaza numeroasele sale elemente sociale, profesionale, chiar cosmice. Eul si personalitatea sunt cosubstantiale, se formeaza si evolueaza concomitent. Nu ne nastem nici cu Eu, nici cu personalitate, ci vom dobandi Eul, vom deveni personalitati. Nu este deloc intamplator ca omul va deveni personalitate atunci cand ajunge la constiinta de sine, deci cand se formeaza ca Eu, si nici faptul ca degradarea Eului duce inevitabil si invariabil la degradarea personalitatii.

Eul si tipurile de Euri si de personalitate

Eurile sunt clasificate si diferiteiate intre ele dupa:

- a) caracteristicile si proprietatile lor: consistente si inconsistente, slabe si puternice
- b) locul si rolul lor in planul vietii personale si sociale a individului: Eul profund, fundamental care exprima intimitatea psihica a individului si Eul social, superficial, cu rol de implicare si raportare a individului in viata sociala, individual (egoist, temporal) si spiritual (Eul valoare), Eul intim, Eul social, Eul public
- c) structura lui psihologica interna (sistemul de imagini presupus: Eul subiectiv – imaginea de sine a individului, Eul reflectat – imaginea de sine reflectata in altii in functie de parerile lor, Eul autentic, Eul ideal, Eul actual, Eul imaginar, Eul aspiratie sau dorinta, Eul real
- d) interpretarea lor in termeni de “parte” sau “intreg”, “element” sau “totalitate”: Eul total si Eul elementar, Eul vigil, treaz si Eul oniric, Eul totalitar (caracterizat prin egocentricitatea, benefactanta, conservatorismul cognitiv)
- e) criteriile combinate care le reunesc aproape pe toate cele de mai inainte: Eul natural
 - Eul natural al individului (Eul material, Eul spiritual, Eul social)

Asa cum intr-unul si acelasi individ nu exista mai multe personalitati, ci una si aceeasi personalitate ce contine in sa “fatete” diferite, tot asa intr-una si aceeasi personalitate nu exista mai multe Euri, ci doar unul singur, care dispune, la randul lui, de “fatete” distincte. Mai mult decat atat, intre structura personalitatii si structura Eului exista o simetrie perfecta. Asa incat, “fatetelor” personalitatii se pot asocia 6 “fatete” ale Eului:

1. Eul real (cum este)
2. Eul autoperceput (cum crede ca este)
3. Eul ideal (cum ar vrea sa fie)
4. Eul perceput (cum percepe Eurile celorlalti)
5. Eul reflectat (cum crede ca il percep altii)
6. Eul actualizat (cum se manifesta).

Consideram important de subliniat ca Eul este un construct diferit de Sine, primul fiind un construct social, iar cel de-al doilea reprezentand nucleul fiintei umane.

Caracteristici ale personalitatii:

- Globalitate
- Coerenta
- Stabilitate in timp

REFERINTE BIBLIOGRAFICE DE STUDIAT:

1. Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J., *Introducere în psihologie*, Ed. Tehnică, Buc., 2002.
1. Baddeley, A., *Memoria umană*, Ed. Teora, Buc., 1998.
2. Birch, A., *Psihologia dezvoltării*, Ed. Tehnică, Buc., 2000.
3. Butler, G., McManus, Fr., *Psihologia. Foarte scurtă introducere*, Ed. Allfa. Buc., 2002.
4. Cosmovici, A., *Psihologie generală*, Ed. Polirom, Iași, 1996.
5. Golu, M., *Bazele psihologiei generale*, Ed. Universitară, Buc., 2002.
6. Golu, M., *Fundamentele psihologiei*, Ed. Fundației "România de Mâine", Buc., Iași, 2000.
7. Hayes, N., Orrell, S., *Introducere în psihologie*, Ed. All, Buc., 1997.
8. Landau, E., *Psihologia creativității*, E.D.P., Buc., 1979.
9. Lieury, A., *Manual de psihologie generală*, Ed. Antet, f.a.
10. Malim, T., *Procese cognitive*, Ed. Tehnică, Buc., 1999.
11. Miclea, M., *Psihologia cognitivă*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
12. Parot, Fr., Richelle, M., *Introducere în psihologie*, Ed. Humanitas, Buc., 1995.
13. Peale, N.V., *Forța gândirii pozitive*, Ed. Curtea veche, Buc., 1999.
14. Peiffer, V., *Gândirea pozitivă*, Ed. Terra, Buc. 1998.
15. Reuchlin, M., *Psihologie generală*, Ed. Științifică, Buc., 1999.
16. Salavastru, D., *Psihologia educatiei*, Ed. Polirom, Iasi, 2004.
17. Sillamy N., *Dicționar de psihologie*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996
18. Smith, E.E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B.L., Softus, G.R., *Introducere în psihologie*, Ed. Tehnică, Buc., 2005.
19. Șchiopu U.(coord.), *Dicționar de psihologie*, Ed. Babel, București, 1997
20. Zlate, M., *Introducere în psihologie*, Ed. Trei, Buc., 1997.
21. Zlate, M., *Psihologia mecanismelor cognitive*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
22. Zörgö, B. (coord.) *Probleme fundamentale ale psihologiei*, Ed. Academiei, Buc., 1980.